

Vratislav Vaníček

Pobyty a emigrace české elity v Polsku v 10. – 12. Století a jejich širší interpretační souvislosti (965–1125)

Historia Slavorum Occidentis 2(3), 116-151

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

VRATISLAV VANÍČEK (PRAHA)

POBYTY A EMIGRACE ČESKÉ ELITY V POLSKU V 10.-12. STOLETÍ A JEJICH ŠIRŠÍ INTERPRETAČNÍ SOUVISLOSTI (965–1125)

Měnící se soudobé paradigma ve vědě by mělo poukazovat na rozmanitost dílčích linií evropského vývoje a na tvořivý význam recepce¹. To v praxi znamená další interpretační revize představ a vzájemných předpokladů o střední a středovýchodní Evropě, které se ukládaly v odborné literatuře – přes řadu základních úspěchů v empirickém bádání – po celé generace².

Zahraniční pobyty od sňatků až po emigrace jsou zajímavým ukazatelem možností aktivit jednotlivých sociálních vrstev v raném středověku a v různých zemích. Mohou dokládat alternativní vývojové tendence domácího prostředí a překonávat interpretační stereotypy o poměrech u sousedů³. Pro *dynastie* byly „vyhrazeny“ především politické vznešené sňatky, které upevňovaly panovnickou prestiž vládců a knížat. V této síti příbuzenských partnerů se obvykle také pohybuje „knížecí emigrace“ sesazených vládců nebo претенdentů, která byla poměrně běžným jevem v celé Evropě. K jiným projevům ev-

---

¹ Zde přihlížím k obecnějšímu trendu v sociálních a psychologických vědách, který vyjadřuje kognitivní psychologie; informativní článek M. Kanovský, *Identita a etnicita*, *Studia Ethnologica XII, Acta Universitatis Carolinae* 2004, s. 97–108. Uvádím jen orientační práce pro potřeby referátu.

² K tematice v případě německé odborné tradice sborník *Die Deutschen und ihr Mittelalter*, red. G. Althoff, Darmstadt 1992. Změna paradigmat poukazuje na jednostrannost dosavadního „právního“ pojetí Říše a výkonu panovnické moci; nové koncepty G. Althoff, *Die Ottonen. Königsherrschaft ohne Staat*, Stuttgart 2000.

³ V. Vaníček, *Interpretace vztahů mezi Piastovci a Přemyslovci v díle Galla Anonyma, Wincenty Kadłubka, a jejich širší historický kontext*, [in:] *Onus Athlanteum. Studia nad Kroniką biskupa Wincentego*, Warszawa 2009, s. 110–146.

ropské mobility členů dynastie patřilo studium v románských zemích, které bylo spojeno s perspektivou zastávání biskupského úřadu.

Velmožská migrace nesměřovala v případě české elity v podstatě jinam než do polských zemí. Odehrávala se v komunikačním rámci příbuzných jazyků a za atmosféry působení spojujících kultů, zejména svatého Vojtěcha (ale i Radima, Pěti bratří). Nevíme přesně, zda dochází k uzavírání sňatků mezi českými a polskými velmožskými rody, ale je to velmi pravděpodobné. Lze to totiž doložit pro období poslední čtvrtiny 12. století, kdy došlo ke spříznění mezi Hroznatovci a rodem krakovského kastelána⁴. Jak víme, některé polské rody odvozovaly svůj původ z českých zemí.

Strukturu starší české světské elity, především *militēs*, přibližují kroniky, zejména Kosmova. K roku 1087 během odvetné české invaze v Sasku rozlišuje např. kronikář *militēs secundī ordinis*, kteří již odešli domů s kořistí, a *militēs primī ordinis*, kteří byli situačně označeni za *nobiles*, a náležel k nim *comes*⁵. Velmožské rody mají zjevně urozenost a veřejnou prestiž, ale jsou také sami schopny svést bitvu. Bojovníci „druhého řádu“ nejsou poddanými bojovníků „prvního řádu“, byli jen podřízeni jejich velení.

Ještě jemnější rozlišení uvádí Kosmas k roku 1125, kdy popisuje politické dilema elit při volbě knížete: *omnes Boemii primī et secundī ordinis* (všichni Čechové prvního a druhého řádu) měli totiž podle jeho bezprostředního pozorování jiné názory, než *primates terre* (předáci země)⁶. Právě tato úzká, ale mocná a často rozhodující vrstva byla totiž nositelem politické odpovědnosti vedle panovníka, a nesla i značná osobní rizika. Náležely k ní většinou tradiční urozené rody (Vršovci), ale objevují se v ní také povýšenci, jako důvěrníci knížat. Nelze nevidět, že některé rody měly zřejmě staré „kmenově knížecí“ kořeny (Slavníkovi, asi Hrabšiči), ale strukturální systém monarchie byl založen spíše na principu rovnosti mezi urozenými⁷.

---

⁴ J. Rajman, *K dějinám česko-polských vztahů ve středověku*, Mediaevalia Historica Bohemica 2 (1992), s. 15–28; J. Zemlička, *Rod, rodina a příbuzenstvo Hroznaty Tepelského*, Zápaadočeský historický sborník 4 (1998), s. 5–39; P. Kubín, *Blahoslavený Hroznata*, Praha 2000.

⁵ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, MGH RG NS, t. II., ed. B. Bretholz, Berlin 1923, lib. 2, cap. 39, s. 142–143.

⁶ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, lib. 3, cap. 58, s. 234.

⁷ V. Vaníček, *Strukturální vývoj sociálních elit v českých zemích do roku 1310 (základní vývojové tendence, metodologické souvislosti)*, [w:] *Genealogia – stan i perspektywy badań*, Toruń 2003, s. 233–300.

Méně časté jsou emigrace polských předáků do českých zemí. Patrně pro ně byly bližší sousedící rovinaté oblasti, zejména pod vládou sousedních Rurikovců, kde si mohli udržet vysokou prestiž. Také migrace nižších sociálních vrstev působících na venkově (sedláci, nevolníci) byla pro česko – polské vztahy ztížená masivními přírodními překážkami (pohraniční hvozdy). Zatímco Čechové při každé zahraniční migraci byli nuceni přecházet vysoké hory, obyvatelé Polska měli dost prostoru pro hledání útočiště v nížinách.

Z terminologického hlediska bychom měli ještě na úvod ujasnit užívání pojmů *emigrace* (*imigrace*, *migrace*) a *exil*, tedy vlastně *vystěhování* a *vyhnání*⁸. V české jazyce nevládne při běžném užívání těchto cizích slov úplná důslednost. Emigrace by měla být teoreticky pouze „migrací do ciziny“ bez dalších akcentů, tj. v zásadě nepolitické vystěhování. Je tu ale *druhý význam* – o emigrantech se hovoří zároveň jako o politických činitelích, jako o vlivné aktivní vrstvě (tedy ne jen jako o vyhnancích, kteří vlastně žádný politický kredit mít nemusí). Běžně se tak česky hovoří o „emigraci pouňorové“ (1948) a „posrpnové“ (1968), kdy se jednalo o politické uprchlíky (tedy vlastně o exulanty). O prezidentu Edvardu Benešovi se sice píše jako o politikovi, který vedl „exil za války“, ale to byla také jeho vlastní vize (ideovým vzorem Komenský a čeští bratři v 17. století). Emigranti jsou ale v běžném úzu často právě ti lidé, kteří se vrátili a sledují své zájmy, např. v rámci majetkových restitucí. Termín exulant působí naproti tomu spíše archaicky, nábožensky či nostalgicky (další označení *imigrant* má odbornější užití, ve významu přistěhovalce).

Okolnosti odchodu z vlasti a české pobyty v cizině budeme především vysvětlovat z hlediska konkrétní historické reality. V našem případě se zaměříme na otázky, co emigrace a pobyty Čechů v Polsku vlastně znamenají, jakým se staly fenoménem pro své současníky a jaké podávají svědectví o politické kultuře Polska z hlediska evropských komparací.

Srovnání jednotlivých period českých emigrací a sňatkové politiky nám pomůže přiblížit rozvoj Polska jako *nového střediska středovýchodní Evropy*, v sousedství sféry Říše (aspekty Uher a Ruska zde nebudeme blíže sledovat). Zachované prameny nám umožňují věnovat se třem historickým, v zásadě jistě známým úsekům: době spojené s kněžnou Dobravou a se Slavníkovci, éře Vratislava II. a období prvních desetiletí 12. století (vlády Boleslava III. Křivoústého). Tento *třetí* úsek můžeme sledovat nejkomplexněji, protože zahrno-

⁸ Mohu připomenout, že v pro moderní dějiny existuje dokonce obor emigrantologie.

val aktivní životní působení a osobní stanoviska kronikářů Galla Anonyma a Kosmy. *Druhý* úsek má u kronikářů přes svou torzovitost ještě dost věrohodné momenty, zatímco *první* byl již kronikářům časově vzdálený; přesto obsahuje události geneticky základního významu pro ty následující, jak tuto paměť fixovaly zejména vojtěšské legendy. Samozřejmě, v detailech lze doplnit údaje několika dalších pramenů z území Čech a Německa, event z Uher a Ruska. Z koncepčních literárních děl přehodnocuje tyto události v odstupu ještě kronika mistra Wincentyho – Kadlubka.

Již v *první etapě* „českých pobytů“ se objevují v Polsku osobnosti, které překračují svou strukturální rolí běžnou sousedskou každodennost (Dobrava, sv. Vojtěch, Radim). Posoudit kontext tehdejších událostí v Polsku, kdy bylo přijato Měškem I. křesťanství a později bylo vytvořeno arcibiskupství hnězdenské, není ovšem stále nijak jednoznačné. Nadto se zde vlastně neodehrávají jen „polské dějiny“, ale také dějiny celého regionu středovýchodní Evropy (události klíčové pro Čechy, recipované také v Uhrách, sledované v Říši). Všechny tři *státnosti* se teprve vymezovaly (jako *Bohemi, Poloni, Ungari*)⁹. Při interpretacích bývá někdy obtížné vyhnout se moderním politickým asociacím, které tato tematika bezděčně vyvolává.

Především ze samotné podstaty křesťanství je třeba si uvědomit, že misijní církevní aktivity byly často vedeny internacionálně, jak to vidíme např. v situaci Velké Moravy (Salcburk a Aquilea, arcibiskup Metoděj a biskup Wiching), ve složení družiny Vojtěcha Slavníkovce (český Radla, Anastasius-Astrik), nebo za misie Oty Bamberského ve Štětíně. Dále je nutné zdůraznit, že přijetí křesťanství bylo velmi obtížnou transformací, protože narušovalo samotné základy kmenové společnosti; proto byla nezbytná silná „jazyková ingerence“, která bývá spojena s překlady některých formulí a případně dokonce Písma do národního jazyku.

Tak to probíhalo např. v Anglii. Středovýchodní Evropa dostala do vínku vedle formulí v národním jazyce také paralelní, kulturní jazyk staroslověnský, zformovaný řeckými učenými (nešlo tedy o bulharskou národní tvorbu).

---

⁹ Pod pojmem *státnost* je třeba spatřovat elitu a její identifikaci, které se stávají sociálně závaznou skutečností; k jejímu potenciálu náleží tradice, jazyk a společenské ambice, ale také práva nad územím a jeho duchovními, strategickými a ekonomickými zdroji. Mnohdy převládající koncepty středověkého českého nebo polského státu jako mechanické instituce, či národa jako jazykově uzavřené struktury, bude třeba korigovat. V. Vaníček, *Strukturální proměny české státnosti ve starším středověku*, [in:] *VII. sjezd českých historiků*, Praha 24.-26. září 1993, s. 127–151.

Světově významný strukturalista Roman Jakobson zdůraznil, že takto koncipovaný „spisovný“ jazyk *napomohl dlouhodobému rozvoji ruštiny; dvojitost složení, charakteristická pro většinu význačných spisovných jazyků, široce umožňuje stále obohacování slovníku a jemné odstiňování stylistické*¹⁰. Staroslověnština byla postupně politicky zatlačována papežstvím, které se obávalo vlivů pravoslavy a průniku herezí. Nebude ale asi nijak náhodné, že identitu si udržely ty slovanské národy, které přijely křesťanství za spolupůsobení staroslověnštiny („dvojitost složení“ zřejmě umožnila akceptovat křesťanskou metafyziku a transformovat domácí „kmenový“ jazyk).

Nejnovější literatura se někdy vrací k názoru, že podíl Dobravy a českého kněžstva na počátcích polského státu, křesťanství, či konkrétněji jazykových bohemismů ve staropolské jazykové zásobě, je třeba *minimalizovat* ve srovnání s misijní rolí Říše, protože samotné Čechy neměly ještě biskupství, křesťanství zde nebylo náležitě *urgruntowane* a nebyl zde dostatek kněží pro misijní účely¹¹. Oceňuje se nyní, že Měško byl zmíněn jako *amicus* císaře.

Bylo by jistě zavádějící skicovat poměry ve středovýchodní Evropě s pomínutím vývojových proudů, které vycházely z německých oblastí. Pokud se ale jedná o problém *recepte* kulturních podnětů pro národy středovýchodní Evropy, zde bylo postavení českých zemí nesporně dlouhodobě prostředkující. Podstatný v rámci těchto vlivů byl ovšem kreativní výběr polské strany.

Christianizace Čech byla nastolena v 80. letech 9. století, kdy založil vůdce moravské misie kněz Kaich první chrámy v aglomeraci Prahy¹². Ještě ve 12. století uvádí listina týkající se Levého Hradce vzpomínku, že tam počalo křesťanství¹³, a na Levém Hradci byl zvolen v roce 982 Vojtěch Slavníkovec za biskupa (poté co ukončil své exkluzivní školení v Magdeburku). Kaich byl vyslán arcibiskupem Metodějem (který byl jmenován papežem), a je tedy jasné, že zde byla známá staroslověnská kultura a některé texty. Misie nepochybně

¹⁰ R. Jakobson, *Nejstarší české písně duchovní*, Praha 1929, s. 13–28.

¹¹ Zde se opakuje názor Vladislava Abraháma (z roku 1880); S. Trawkowski, *Początki Kościoła w Polsce za panowania Mieszka I*, [w:] *Civitas Schinesghe. Mieszko I i początki państwa polskiego*, red. J.M. Piskorski, Poznań–Gniezno 2004, s. 49–70.

¹² K širším souvislostem R. Turek, *Počátky české vzdělanosti*, Praha 1988; D. Třeštík, *Počátky Přemyslovců*, Praha 1997; Z. Měřínský, *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu I.–II.*, Praha 2002–2006.

¹³ Krátce po roce 1125 v listině kněze Zbyhněva. *In Levo Gradech [...] ubi christianitas incepta est*; CDB I., č. 124, s. 130. K tradicím a kontinuitě postřehy A. Pleszczyński, „*Fetyszizm początków*” w ideologii władzy czeskiego średniowiecza; [in:] *Origines mundi, gentium et civitatum*, 2001, s. 153–159.

pokřtila také Ludmilu a jejího syna Spytihněva, který založil chrám sv. Petra v Budči (kde obdrželi vzdělání Václav Svatý a Boleslav I.). Na tuto jazykovou tradici (posílenou později založením Sázavského kláštera) navazuje hymnus *Hospodine pomiluj ny!* (původně *Gospodi pomiluj ny!*), který byl konzervován ve své dvojjazyčné podobě (česko-staroslověnské) po celý středověk jako slavnostní a triumfální chorál.

Kde však hledat kněžstvo? Již před polovinou 10. století stály na Pražském hradě tři kamenné stavby: malá bazilika P. Marie, trojlodní bazilika sv. Jiří a velká rotunda sv. Víta. Další kamenné chrámy dodnes stojí v oblasti středních Čech (Budeč, Levý Hradec, Stará Boleslav), event. i jinde (Plzeň). Tyto i další (dřevěné) kostely¹⁴ v zemi potřebovaly ke svému provozu ne zcela malé kněžstvo. Další křesťanské kostely je třeba předpokládat v Krakově (kostel sv. Václava) a pravděpodobně i na Moravě a ve Vratislavi. Vláda Přemyslovců nad regiony se neobešla bez kostelů a bez kléru.

Nadto nelze říci, jak alespoň tento mylný dojem bezděčně vyvolává česká historiografie, že by Čechy „neměly biskupa“. Biskupem Čech se stal na konci 9. století (pod oddělení Čech od Velké Moravy) biskup řezenský, který pobíral v Čechách určité důchody, patrně desátky, a světil kněze a kostely (nebo posílal světicího biskupa)¹⁵. Biskup řezenský Michal (v dlouhém období 942–972) a jeho kapitula vzdorovali snahám o založení biskupství v Praze a zastavení svých důchodů z Čech. Přísnou církevní plošnou organizací ovšem nelze předpokládat, rozhodující slovo měly místní rody, které si vydržovaly své kněze či vznikající kněžské rodiny. Kněží se pohybovali v jejich okolí nejspíš při „privátních“ oltářích, jak tomu bylo v případě Ludmily např. na Tetíně¹⁶.

Pokud se Měšek I. rozhodl pro křesťanství a oženil se přitom v roce 965 s dcerou mocného českého knížete, byla to nejen významná politická *událost*, ale také strukturální *změna*. Jak ukázal Jerzy Strzelczyk, z politických důvodů bylo pro Měška důležitější získat spojenectví Čechů vzhledem k jejich dobrým vztahům s Velety, než hledat oporu proti saským markrabatům¹⁷. Je zřejmé, že Čechy byly regionální velmocí v prostoru na východ od Říše. Na druhé straně nelze nevidět, že Měšek se snaží vyhranit jako panovník určitého typu ve vztahu k Říši, a napodobuje při tom český model knížecí moci, tedy odliš-

¹⁴ Nové pojetí P. Sommer, *Začátky křesťanství v Čechách*, Praha 2001.

¹⁵ *Kristiánova legenda*, ed. J. Ludvíkovský, Praha 1976, s. 52

¹⁶ *Kristiánova legenda*, s. 38–43.

¹⁷ J. Strzelczyk, *Mieszko Pierwszy*, Poznań 1992, s. 120.

ný, než tomu bylo např. u Obodritů. Je třeba uvědomovat si kvalitativní aspekty. Český stát byl respektován Otony a byl přijat do povědomí západu, zejména díky hagiografii sv. Václava sepsané biskupem mantovským na popud císaře Oty II.

Sňatek s Dobravou z roku 965 a christianizace zařazovala Měška na vyšší stupeň, který označoval jeho souvěkovec Widukind z Corvey termínem *rex*, na rozdíl od slovanských *subreguli* podřízených markrabatům. Přemyslovský stát byl *jediným* křesťanským sousedem polských krajů (ruský kníže Vladimír Svatý byl pokřtěn až v roce 988, také v rámci symbolického sňatku, s byzantskou princeznou Annou). Vzory panovnické praxe a znalost křesťanství u elit nemusela ovšem šířit žádná misie, zde stačí jen předpokládat každodenní mi-graci jejich služebníků, kupců či bojovníků, která byla usnadněna jazykovou blízkostí a přenášela znalosti, „návody“ či floskule.

Samozřejmě, že výklady kronikáře Dětmara o tom, jak manželka Dobrava lstí převedla svého muže Měška na pravou víru, jsou jen literární fabulací¹⁸. To ale dokládá dvě zásadní skutečnosti – jednak údiv kronikáře, že k takové principiálně proměně mohlo rychle a bez násilí dojít (muselo jít téměř o zázrak, nejen Obodrité, ale také dříve Sasové, nebo Frízové křesťanství zase opouštěli), a dále poznatek, že christianizační mise nepřišla ze Saska, či z císařského dvora, neboť takovou akci by jistě Widukind ani Dětmara nepřehlédli. Základní „diskurs“ o metafyzice (*co je bůh?*) mezi slovanskými velmoži a za přítomnosti Dobravy nadto stěží mohl probíhat vlatinském nebo německém jazyce¹⁹. Zde lze předpokládat jako orientační vzor působení *dvojice* staroslověňštiny – češtiny (což pochopitelně ještě neuznamená nějaké protiněmecké zacílení).

Polská tradice zaujímala k roli Dobravy význačné postoje, ve středověku ale, jak to postihl P. Wiszewski, převládal trend glorifikace, který souvisel se zázračným vlivem neobyčejné ženy²⁰. Právě to však vyvolávalo určité rozpaky u moderních historiků (možná určitá starší badatelská mentalita: přijetí křesťanství je příliš vážná věc pro stát, než aby jej zajišťovala žena), kteří

¹⁸ J. Banaszkiwicz, *Dąbrówka „christianissima” i Mieszko poganin (Thietmar IV, 55–56; Gall I, 5–6)*, [w:] *Nihil superfluum esse*, red. J. Strzelczyk, J. Dobosz, Poznań 2000, s. 85–93.

¹⁹ V podobném kontextu latinsko-polském se vlastně pohybuje také románský exulant, Gallus Anonymus; k tematice A. Dąbrówka, *Średniowiecze. Korzenie*, Warszawa 2007, s. 47 n.

²⁰ P. Wiszewski, *Domus Bolezlai. W poszukiwaniu tradycji dynastycznej Piastów (do około 1138 roku)*, s. 199–201, 571–576.

raději konstruovali Měškův křest dosti nereálně v ranku vysoké politiky Západu. Stěží lze však přijmout jako výchozí pro charakteristiku poměrů kolem roku 965 názor, že Čechové *nie odznaczeni się żarliwością chreścijańską i zapewne nie wielu dbali o religię sojusznika* v případě sňatku Dobravy s Měškem²¹. To by totiž předpokládalo příliš velký rozpor, když jedna sestra žije aktivně křesťansky v Římě, a druhá je odeslána do pohanského harému.

Spíše bude třeba zaměřit se na výpovědi pramenů, které v případě kronik nebyly míněny jen jako literární hra. Dětmar Merseburský neuvádí, kdo pokřtil Měška, ale spojuje christianizaci „hlavy národa“ s jeho sňatkem se sestrou známého českého knížete. Tím v podstatě sděluje, že „svatební smlouva“ obou vládců zahrnovala *osobní* křest Měška, provedený nejspíš knězem ve službách Dobravy. To však nemusel být Jordan. V první chvíli se ocital Měšek v podobné izolaci, jako kdysi Bořivoj I., Gejza, nebo Vladimír I. – křesťanství bylo pouze jejich exkluzivní „legitimací“. Teprve poté následuje masivní christianizace příbuzných a věrných v centrech státu. Touto akcí byl pověřen Jordan, jenž zřejmě přišel z přemyslovského panství (i když asi nebyl české národnosti), jako *prius eorum antistes*²².

Záhy totiž – je třeba dodat – zachytila Říše nového „vazala“ (Měšek se přihlásil s christianizací k vyšší roli císaře v rámci politických idejí platných v prostoru mezi Saskem a Čechami, nebyl leníkem ve feudálním smyslu slova, tj. císař nebyl pánem Polska) rovněž svým „drápkem“ při založení biskupství. Polské misijní biskupství bylo zapojeno – jistě za Ungeru – do *projektu* církevní provincie magdeburské (968). Také vznik biskupství v Praze (973) byl zřejmě cílen k posílení vlivu říšské církve.

Aktivita při formování biskupství jako klíčové jednotící instituce pro kněžstvo a věřící byla ale rovněž na straně české a polské dynastie. Jak víme, sestra Dobravy, bl. Mlada-Marie, vystupovala jako „emancipovaná křesťanka“, navštívila posvátná místa v Římě a byla přijata papežem. Na římský pobyt se připravoval již Václav Svatý († 935), údajně aby se stal knězem. Mlada obdržela od papeže titul abatyše a usilovala o zřízení biskupství v Praze. „Mise“ obou sester, Dobravy a Mlady, bychom mohli vnímat jako snahu o duchovní konsolidaci politického prostoru středovýchodní Evropy. Rozhodující byla přítom skutečnost, že panovníci Čech a Polska sami vybavili biskupství svými

²¹ G. Labuda, *Knížna Dobrawa i księżę Mieszko jako rodzice Polski piastowskiej*, [in:] *Scriptura custos memoriae*, Poznań 2001, s. 3–17 (zde s. 11).

²² Thietmari *Chronicon*, MGH SS III, Hannover 1839, lib. 4, num. 35, s. 783.

majetky a příjmy. Charisma vládců obou dynastií mělo nadto jasný královský potenciál, jenž stahoval biskupy dříve či později do stínu jejich *maiestas*, podobně jako tomu bylo třeba v Normandii a Anglii²³.

Vedle „náboženské mise“ poskytli Přemyslovci Měškovi také praktickou pomoc vojenskou. Měšek požádal podle Dětmara Merseburského o pomoc v bojích na dolní Odře svého švagra Boleslava, který mu poslal dva šíky jezdců. Ty se v roce 967 podílely na vítězství Měška nad dobrodruhem Wichmanem a jeho slovanskými pohanskými spojenci. Nevíme, zda tito čeští bojovníci již zůstali v Měškových službách, ani zda třeba nepřijeli z Krakova. Že toto spojenectví mělo „nadstandardní“ ráz, ukazuje také společný postup českého a polského knížete při podpoře ambicí bavorského vévody Jindřicha Svárliového proti Otovi II. a krátce rovněž proti Otovi III. (neboť pouze český kníže měl pevné vztahy s Bavorskem)²⁴.

Česko-polské spojenectví se začalo rozptylovat od smrti Dobravy a v souvislostech uzavření politického sňatku Měška s Odou (978). Tehdy teprve se začíná formovat nová politická linie, o níž hovoří Klaus Zernack, totiž sblížení polského panovníka s císařským dvorem ještě nezletilého Oty III. Polsko mělo přispět k zániku odporu slovanských kmenů, zatímco od Čechů, spřátelených s Lutici, v této době Říše nic nepotřebovala²⁵.

Vedle toho ale sehrává pro politiku inspirační roli také „kyjevská“ tranzitní obchodní trasa²⁶, která nyní směřuje také do Míšně a Merseburku, a do Poznaně a k Baltu, než pouze (jako dosud) přes Prahu do Řezna. Český Boleslav II. ještě s podporou místních obyvatel ovládl Míšeň (v roce 984), ale musel ji předat Ekkehartovi po rezignaci Jindřicha Svárliového. V soutěži mezi Hnězdnem a Prahou o nadvládu nad kyjevskou tranzitní cestou měli větší výhodu Piastovci, především z hlediska komunikačního, ale i jazykového a náboženského.

K roku 990 zaznamenávají německé kroniky „těžký“ konflikt mezi Boleslavem a Měškem, když patrně celé území kolem Odry (možná i s Krako-

---

²³ V evropském kontextu E.H. Kantorowicz, *The King's Two Bodies*, Princeton 1957 (německé vydání *Die zwei Körper des Königs*, München 1990).

²⁴ Detailní rozbor V. Novotný, *České dějiny I/1*, Praha 1912, s. 592 n., s. 616 n.

²⁵ K. Zernack, *Polska a Niemcy i Cesarstwo w X wieku*, [in:] *Civitas Schinesghe*, s. 27–34; k dalším souvislostem z nového pohledu H.K. Schulze, *Hegemoniales Kaisertum Ottonen und Salier*, Berlin 1990.

²⁶ P. Charvát, *Boleslav II. Sjednotitel českého státu*, Praha 2004; autor (archeolog a etnolog) sleduje pouze antropologické a ekonomické poměry, nikoli zahraniční politiku Čech.

vem) obsadil Měšek. České tažení do Lužice, kde spolu s Lutici Boleslav II. odzbrojil šlechtické vojsko císařovny, bylo sice bravurním taktickým tahem, ale nemohlo již vést k úspěchu. Polsko se stalo spojencem Říše na úkor Přemyslovců, kteří naopak upadli do krize; ale tyto peripetie byly průvodními jevy formování státních útvarů²⁷.

Bylo již záležitostí další české generace, když v roce 995 obdržela v Polsku azyl válečná družina Slavníkovců vedená Vojtěchovým bratrem Soběborem, který se předtím účastnil společné vojenské výpravy Říše, Přemyslovců a Piastovců proti Obodritům. Již předtím vypuklo nepřátelství mezi Přemyslovci a Slavníkovci, kteří možná pomýšleli na územní oddělení. V době expedice došlo k útoku na Libici, kde byli povražděni další bratři biskupa Vojtěcha²⁸.

Biskup pražský pobýval v té době v exilu v Itálii, odkud cestoval v roce 996 do Francie a Říše. Rezignoval fakticky na biskupský úřad v Praze a přešel jako slavný emigrant na dvůr Boleslava Chrabrého. Vojtěch mohl revokovat svá biskupská práva na Krakov a možná právě z toho důvodu za Boleslavem přišel²⁹. Po jeho smrti, během pouti císaře Oty III. v roce 1000, bylo založeno nové „arcibiskupství svatého Vojtěcha“ se sídlem v Hnězdně, s krakovským a vatislavským sufragánem, a s vydělením dosavadního biskupa poznaňského. V těchto rozhodnutích poškozujících zájmy magdeburského arcibiskupství sehrávala zřejmě iniciativní roli malá Vojtěchova mezinárodní skupina, s jeho bratrem Radimem, jenž se stal prvním arcibiskupem. Ti si dobře rozuměli také s Boleslavem Chrabrým.

V této souvislosti se ale, mimochodem řečeno, nedomnívám se, že by založení arcibiskupství v Hnězdně bylo pokládáno v Čechách za křivdu (i když staré hranice pražského biskupství byly známy)³⁰. Pokud se v církevních kruzích spojených s Vojtěchem uvažovalo o založení nového slovanského arcibiskupství, tak se Čechy samy cíleně vyčlenily z tohoto projektu, patrně v rámci

---

²⁷ V. Novotný, *České dějiny* I/1, s. 620 n.; nejnověji M. Matla-Kozłowska, *Państwo Piastów i Przemysłidów w schyłku X wieku – walka o regnum ablatum*, [in:] *Pierwsze polsko-czeskie forum młodych mediewistów*, Poznań 2007, s. 17–36.

²⁸ Celkově k dějinám rodu Slavníkovci ve středověkém písemnictví, R. Nový, J. Sláma, J. Zachová, Praha 1987; k osobnosti Vojtěcha G. Labuda, *Święty Wojciech. Biskup – męczennik, patron Polski, Czech i Węgier*, Wrocław 2004.

²⁹ P. Stróżyk, *Jeszcze o pobycie biskupa Wojciecha na ziemiach polskich w 997 roku*, [in:] *Scriptura custos memoriae*, s. 493–502.

³⁰ K. Görich, *Ein Erzbistum in Prag oder in Gnesen?*, *Zeitschrift für Ostforschung* 40 (1991), s. 10–27.

reálných obav o svou nezávislost. Mohly se nadto hájit svou příslušností k církevní provincii mohučské.

V každém případě je zřejmé, že Čechové kontinuálně pobývali v okolí Měška I. a Boleslava I. Chrabrého. Podíleli se nejen na formování křesťanství, ale nezbytně také na ambiciózní politice Piastovců. Ostatně, samotný přívlastek *Chrabri*³¹ snad můžeme pokládat za původní bohemismus. Další zvláštní český akcent je třeba docenit s rodovým původem Chrabrého, který byl přece potomkem českých knížat a svaté Ludmily. To jsou okolnosti, k nimž je třeba přihlížet při výkladu krátkého období, během něhož polský Boleslav I. ovládl celou bývalou říši Boleslavů českých.

Kronikář Kosmas ovšem stylizuje Boleslava Chrabrého (označeného mylně za Měška) jako krutého nepřitele Přemyslovců a Čechů. Příkládá mu dva zločiny, povraždění Čechů po dobytí Krakova a odsouzení českého knížete Boleslava III. Ryšavého údajně v Krakově k oslepení. Detailní interpretace těchto témat jde sice za rámec našeho tématu, ale nelze nevidět, že se jedná o výklad, který je vlastně v rozporu s reálnou situací, kdy byl Chrabrý přítelem Vojtěcha, ochráncem Slavníkovců a kdy se na něj obracela česká elita, která dočasně opustila Přemyslovce.

Kosmovy argumenty jakoby „znal“ Gallus Anonymus a rovněž prezentoval Boleslava dosti příkře jako vládce, který „ujařmil Moravu a Čechy, a v Praze získal knížecí stolec, který předal svým *suffraganeis*“³². Sugescie Kosmových i Galových výroků samozřejmě vytváří paušální dojem antagonismu, který však neodpovídal zcela skutečnosti (jak si toho můžeme povšimnout i při pozdějších událostech, jímž se budeme věnovat)³³.

I když Boleslav Chrabrý postupoval vůči Čechám jistě zkušeně a takticky („úskočně“ podle interpretace Dětmara Merseburského), nevíme nic o nějakém násilném podmanění, o dobývání Prahy či obléhání Vyšehradu. Ve skutečnosti vystupoval Boleslav v dialogu s Čechy s dynastickou charismatickou prestiží, a také s autoritou vládce královského typu. Patrně na žádost Višovců zbavil Chrabrý vlády Boleslava Ryšavého, svého bratrance, a dosadil na pražský stolec rodově záhadného Vladivoje (1002–1003). Poté sice podpořil pro-

---

³¹ Tradován v nadpisech kapitol; Galli Anonymi *Cronica et gesta ducum sive principum Polonorum*, MPH n.s., t. II, ed. K. Maleczyński, Kraków 1952, lib. 1, cap. 6, s. 16.

³² Galli Anonymi *Cronica*, lib. 1, cap. 6, s. 16.

³³ A. Pleszczyński, *Bolesław Chrobry w Czechach. Realizacja idei Sklawinii czy zwykła ekspansja?*, [in:] *Polacy w Czechach. Czesi w Polsce X–XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 137–145.

ti Jaromírovi epizodicky Boleslava III., kterého však nechal oslepit a uvěznit, v rámci odvety za jeho vraždění českých velmožů.

Když následně Boleslav Chrabrý osobně převzal moc v Čechách, byl provázen družinou Slavníkovců. Návrat této první velké emigrace mohl ovšem vyvolat rozpory, protože se předpokládá jistá rivalita mezi Slavníkovci a Vršovci (kteří byli později majiteli částečně obnovené Libice). Pobytem v Praze jistě dosáhla vrcholu přítomnost Čechů na Boleslavově dvoře. Kronikáři si povšimli, že Boleslav se v Praze „usadil“, a Kadlubek zpětně usuzoval, že se stala druhým centrem státu. Jedině Praha byla však přímo komunikačně propojena s bavorskými, švábskými a franskými oblastmi Říše (na rozdíl od Hnězda či Krakova), což bylo podmínkou další Boleslavovy politiky.

Zdalo se, že „čas“ Přemyslovců vypršel³⁴. Záhy ale dochází po vlně vzestupu „extenzivního severu“ k jisté restrukturalizaci a opětovnému zhodnocení kvalit „jihů“. V rámci Říše pozorujeme přenesení těžiště státu do kulturně vyspělejších hornoněmeckých krajů. S tímto trendem souvisela revize vztahů k Polsku. Také Čechy se záhy chtěly zbavit Boleslavova panství a Přemyslovci s podporou krále Jindřicha II. získali znovu vládu (r. 1004). Při ústupu padl na opyši Pražského hradu poslední Slavníkovec Soběbor (či Soběslav), který velel zadnímu voji, a záhy poté došlo k dalšímu útoku na Vršovce.

Jak shrnout naši tematiku v prvním sledovaném období? Polsko se vytvářelo v rámci středovýchodní Evropy jako rival starší křesťanské moci Přemyslovců, ale zároveň jako nositel obdobného typu státnosti. Kulturní profílance a mentality obou států byly blízké, ale nikoli totožné. Starou otázku, zda lze počátky polského křesťanství a kléru spojovat se saskou, nebo českou misí, bude třeba v širších souvislostech odmítnout jako nesprávně položenou. Křesťanství nebylo jednorázovým importem.

V případě sňatku kněžny Dobravy a později působení Vojtěcha jako arcibiskupa můžeme ovšem předpokládat tradování základních křesťanských formulí, ovlivněných i staroslověnskou tradicí. Zároveň je možné hovořit o společném (*transkulturálním*) prožívání událostí a duchovních proudů v Čechách a v Polsku, které se stabilizuje s vývojem kultu svatého Vojtěcha jako martyra podporovaného Boleslavem Chrabrým. Tato „společná scéna“ vykolíkováná církevními vzdělanci se záhy rozšiřuje i na Uhry (s tradicí, že

---

³⁴ D. Kalhous, *Boleslav III.: kníže na konci časů?*, [in:] *Ad vitam et honorem*, red. T. Borovský, L. Jan, M. Wihoda, Brno 2003, s. 221–229.

Vojtěch pokřtil Štěpána Svatého)³⁵; další spojující motivy středovýchodní Evropy přináší Hartwigova legenda, když líčí, jak papež poslal Štěpánu I. Svatému královskou korunu, kterou měl údajně již připravenou pro polského Měška (aktuálněji Boleslava I. Chrabrého).

Jen na okraj je možné poznamenat, že bohemismy v polštině objevili němečtí autoři v 19. století a byly studovány předními filology již v meziválečném období (B. Havránek). Ani práci polských filologů nelze s odstupem nové doby apriorně podceňovat, protože se často jedná o velmi jemné rozlišování³⁶. Výkladový slovník bohemismů je koncipován s náročnou kritičností³⁷, přičemž ukazuje rovněž analogické formování termínů v polštině. Některé původní bohemismy se později staly v ukrajinském nebo litevském jazyce zase *polonismy*, vrámci dlouhodobého trendu ve středovýchodní Evropě.

Přibližně ve stejné době (od sedmdesátých let 10. st.) se formoval křesťanský stát Arpádovců. Také v případě uherského státu je možné sledovat podíl slovanských kulturních vzorů na jazykové a institucionální výstavbě (známý příklad hodnosti *nádorišpan* – „nádvorní župan“, *comes palatinus*).

S rolí kněžských kruhů v nejstarším období polského státu zřejmě také souvisel rodový původ kronikáře Kosmy. Když popisoval Břetislavovo tažení do Hnězdna, pohoršil se výjimečně nad tím, že mezi zajatci se ocitl kněz, vyšší duchovní, kterého nadto označil za svého předka. Je to známá pasáž *meus attavus, consors in clero, presbiter officio*, uvedená v sázavském rukopisu Kosmovy kroniky³⁸. Užití termínu *attavus* (prapředek, děd) se v jiných rukopisech asi pro svou nepravděpodobnost neujal; chronologicky a eticky se prostě nezdá, že by tento kněz mohl být Kosmovým dědečkem³⁹.

³⁵ Např. *Větší štěpánská legenda*, citace viz R. Pražák, *Legendy a kroniky uherské*, s. 82.

³⁶ Diskusní příspěvek s vlastním výčtem bohemismů D.A. Sikorski, *Najstarsza warstwa terminologii chrześcijańskiej w staropolszczyźnie – próba weryfikacji teorii o jej czeskim pochodzeniu*, [in:] *Wielkopolska – Polska – Czechy. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Profesorowi Bronisławowi Nowackiemu*, red. Z. Górczak, J. Jaskulski, Poznań 2009, s. 347–370.

³⁷ Do jazykově náboženského systému patří například tyto bohemismy: některé základní činnosti (*bierznować, kajać się, spowiadać się, smilować się, rozgrzeszyć, żegnać*), termíny a symboly (*krzyż, ołtarz, niebo, czyściec, Rzym*), či označení osob a úřadu (*papież, biskup, dziekan, opat, pop, poganin, Żid*). Důležitá slova přinesla cyrilometodějské misie v návaznosti na nejstarší pojmy z oblasti Balkánu, Dalmácie, Panonie či Istrie (*Gospodzin, Bogurodzica, błogosławić, dziesięcina, męszennik*); M. Basaj, J. Siatkowski, *Bohemizmy w języku polskim. Słownik*, Warszawa 2006.

³⁸ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, lib. 2, cap. 5, s. 90.

³⁹ K tématu zejména D. Třeštík, *Kosmova kronika*, Praha 1968, s. 38–40.

Lze jej však hypoteticky vysvětlit příbuzenskými vztahy mezi kněžskými rozrody. Jak víme, kněžské rody působily podobně kariérním způsobem, jako šlechtické, při zajišťování hierarchických postů (což bylo umožněno také jejich orientací na knižní a školské vzdělání). Mimochodem, také Kosmova žena Božetěcha patřila asi do těchto kruhů, když její úmrtí uvádí nekrologium Jindřicha Zdíka.

Kosmas se tedy mohl termínem *attavus* odkazovat ke „staršímu příbuzenství“, nejspíš k rozrodu misijních kněží z okruhu Vojtěcha a Radima. Na podporu tohoto názoru můžeme připomenout detailní pozornost, kterou věnoval Kosmas nejen Vojtěchovi, ale právě Radimovi. Vnuknutí Boží prý způsobilo, že Břetislav nechal z hnězdenské katedrály odvést také tělo arcibiskupa Radima-Gaudentia⁴⁰. Kronikář uvádí, že arcibiskupovo tělo nesli při triumfálním průvodě v Praze *arcikněží*. O Radimovi dále připomíná, že česká delegace se snažila prosadit v Římě jeho kanonizaci (v komplikovaném období boje o investituru), a přidal příběh o zázračném činu Radima při osvobození českého zajatce z krakovského vězení (k roku 1073, za Kosmova mládí).

Nový český emigrantský okruh se začal vytvářet v Polsku v druhé polovině 11. století. Do té doby, za vlády knížat Jaromíra, Oldřicha a Břetislava I., převládal tvrdý boj o Moravu a vzájemnou hranici v oblasti Poodří. To samozřejmě neznamená, že by se na polském území nemohli objevovat lidé z českých zemích, ale nejednalo se o politickou emigraci v tom smyslu, jak jsme si ji pracovně definovali.

Kníže Břetislav I. po sobě zanechal několik synů, které je možné pro orientaci připomenout, protože se od nich odvíjely všechny důležité politické spory v dalším průběhu 11. a 12. století: Spytihněva II., Vratislava II., Konráda, Jaromíra a Otu. Když nastoupil vládu Spytihněv (r. 1055), zavedl příčinu k novým emigracím. Nejdříve vypudil ze země abatyši svajirskou z rodu Brunonů, a zemi asi v téže souvislosti opustila kněžna-vdova, Jitka Babenberská. Ta však zamířila do Uher, nikoli do Německa (Kosmova zpráva, že se tam znovu provdala, není pravděpodobná)⁴¹. Krátce poté zbavil Spytihněv své bratry moravských úředních panství, přičemž Vratislav rovněž uprchl do Uher, kde obdržel od krále Ondřeje za manželku jeho dceru Adlétu. Vratislav si pak vynutil panství na Moravě díky ochraně krále Ondřeje.

⁴⁰ Cosmae Pragensis *Chronica Boemorum*, lib. 2, cap. 4, s. 89.

⁴¹ V. Novotný, *České dějiny I/2*, Praha 1913, s. 99–100.

Uhry byly otevřené pro vzájemnost ve středovýchodní Evropě a v této době měly poměrně výrazné slovanské rysy. Do Uher se uchýlili mniši ze Sá-zavského kláštera vypovězení nesnášenlivým Spytihněvem. Můžeme zvažovat, že Vratislav mohl z Olomouce rychleji uprchnout do Polska, ale patrně roz-hodovaly osobní sympatie k matce.

Vratislav měl lepší vztahy s matkou, než Spytihněv, ale mladší bratr Jaromír byl zase oblíbencem Spytihněva. Když Vratislav nastoupil na trůn po pře-kvapivé smrti Spytihněva II. v roce 1061, přijel Jaromír z ciziny jako efektní rytíř nového typu, jak se tento ideál šířil z Akvitánie a Poitou⁴². Byl povolán do země svými přáteli, nikoli Vratislavem. Jaromír se domáhal knížecího údě-lu, ale Vratislav ho pokládal za nespolehlivého a donutil ho přijmout jáhen-ské svěcení. To se však bujarému mladíkovi vůbec nelíbilo, vzal *pás rytířský* a uprchl se svými stoupenci ke knížeti polskému (praví Kosmas)⁴³. Jaromír sice odcházel do Polska jako momentálně bezvýznamný Přemyslovec, ale je třeba také reflektovat, že byl gramotným a ambiciózním rytířem, který prošel kulturní inspirací v románských zemích. Znamená to, že doceňoval Polsko jako svou novou emigrantskou vlast. V Polsku převzal vládu v roce 1058 kníže Boleslav II. Smělý (Štědrý). Starší literatura, zejména Tadeusz Wojciechowski, značně nadsazovala Boleslavovy ambice a jeho vliv na tehdejší země a událos-ti střední Evropy. S útekem Jaromíra proto spojovala dalekosáhlé, údajně protiněmecké plány polského panovníka⁴⁴.

Pro posouzení významu Jaromírovy emigrace je důležitý výklad soudobých událostí v Uhrách. Jak víme, uherský král Ondřej porušil starý slib o ná-stupnictví svého bratra Bély ve prospěch svého nezletilého syna Šalamouna, který byl zasnouben za mladičkou dceru císaře Jindřicha III. Judytou Sálskou. Béla se postavil do čela opozice, krátce uprchl do Polska a obdržel tři jízd-ní oddíly od Boleslava, zatímco Ondřej požádal o pomoc údajně Čechy, ale nejspíš olomouckého Vratislava. Říšské prostředkování ve prospěch Ondřeje neuspělo, ale také k bojovému nasazení českých oddílů v roce 1060 nedošlo a prameny již nezmiňují ani polskou účast.

---

⁴² V. Vaníček, *Spiritualizace étosu šlechty: miles Christianus, militia Dei (K strukturální ty-pologii starých elit)*, [in:] *Světcí a jejich kult ve středověku*, Praha 2006, s. 83–107.

⁴³ [...] *sumpsit militare cingulum*; *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, lib. 2, cap. 18, s. 110–111.

⁴⁴ T. Wojciechowski, *Szkice historyczne XI wieku*, Warszawa 1970, s. 163–165 (1 vyd. Kraków 1904).

O nástupu Bély na trůn rozhodla samotná uherská šlechta, ale také Béla se stal přítelem Vratislava, jenž mezitím nastoupil na pražský stolec. Béla však trůn neudržel, do Uher vrátil se Ondřejův syn Šalamoun, ale Vratislav v těchto událostech zachoval neutralitu. Boleslav II. sice podpořil Bélova syna Gejzu, ten se však Šalamounovi podřídil a obdržel v rámci dynastických dohod uherské „vévodství“ (Bihár, Nitra). I když zkratkovitě shrnutí uherských událostí může snad působit na první pohled komplikovaně, je třeba ujasnit (jak detailněji prokázala Barbara Krzemieńska) oproti převládajícímu názoru starší literatury, že se zde nejednalo o nějakou fatální mezinárodní krizi, nebo protiněmeckou intriku, nýbrž jen o neobratné nástupnické řešení mezi Arpádovci, které nenarušilo obvyklé dobré vztahy Uher se sousedy, a dokonce ani respekt k Říši.

Ani vztahy mezi Čechami a Polskem nebyly nijak zatíženy. Naopak, v roce 1062 se oženil Vratislav II. se Svatavou, sestrou Boleslava II. Útok na Hradec nad Moravicí, zmiňovaný kronikářem Gallem jako neúspěšná akce Boleslava II., proto stěžejně spadl do počátku šedesátých let⁴⁵, ale lze jej věrohodněji datovat až do roku 1070 (přičemž byla následně řešena na setkání v Říši v roce 1071, a pokračovala pohraniční válkou později).

Boleslav se stal Vratislavovým švagrem, ale to je nezavazovalo k těsnému spojení. Přitom zejména Polsko dodržovalo právo azylu a úctu k hostům. To je určitá okolnost, kterou je třeba docenit. S Polskem jako *azylovou zemí* počítali jak Arpádovci, tak Přemyslovci. Do Polska ale odchází, jak jsem poznamenal v úvodu, také česká šlechta. Pravděpodobně tam uprchl počátkem šedesátých let před Vratislavovou pomstou velmož Mstíš, syn Bora, kastelán

---

⁴⁵ V. Novotný klade útok na Hradec k roku 1060; *České dějiny* I/2, s. 110–111; tento závěr při srovnávání údajů kronikářů je však myslím sugestivně ovlivněn příkladem pomocné akce proti Čechám ve prospěch Uher podniknuté Boleslavem III. v roce 1108. Jistě nelze datum 1060 úplně vyloučit, ale kroniky české, německé a uherské válku mimo území Uher nepotvrzují. B. Krzemieńska dost náročným způsobem zachytila, že situace kolem roku 1060 neměla napětí velké skupinové konfrontace. Přitom i poněkud legendární zastavení válečného tažení Spytihněva (na prosbu vdovy) k roku 1060 (Kosmas, lib. 2, cap. 17) bychom mohli spíše vysvětlit právě tím, že Čechev u Hradce (nad Moravicí) tehdy nebojovali (jejich účast Gal, lib. 1, cap. 22); jiné svědectví podobné váhy u Kosmy (krakovský zázrak Radima, osvobození zajatce v roce 1073 po třech letech, lib. 2, cap. 34) situuje velkou polsko-českou konfrontaci k roku 1070, čemuž nasvědčují i další následné události (trvalé nepřátelství); B. Krzemieńska, *Konala se roku 1060 polská výprava na Hradec u Opavy?*, *Folia Historica Bohemica* 2 (1980), s. 77–128.

bílinský. Dalším takovým emigrantem byl rytíř Beneda, označený Kosmou jako urozená osobnost z rodu Tasa, syn Juraty.

Beneda se stal nakonec jistým martyrem nového rytířství. Podle Kosmy to byl bojovník statečný a krásný, prý jako Hektor, Turnus nebo Heraklés. K jeho atributům patřil bohatě pozlacený meč. Beneda vyjednával o svém návratu do Čech na vysoké úrovni, s Wiprechtem Grojčským a biskupem míšeňským Bennem. Za pobytu v Míšni byl vylákán do tábora Vratislava II. a v potyčce zabit. Tento záludný postup českého vládcce byl pokládán za neetický a Benedův hrob byl v Míšni uctíván i tamními lidmi⁴⁶.

Čeští rytíři mohli tedy pěstovat v Polsku vysoký rytířský styl. Skutečné emigrační rysy v politickém smyslu slova sílí od roku 1068, v souvislosti se zásadním politickým problémem v Čechách. Kníže Vratislav II. změnil totiž názor na Jaromíra a po smrti biskupa Šebíře kandidoval na biskupský stolec svého německého kaplana, probošta litoměřického Lance. Ten měl všechny předpoklady pro úřad v duchu obvyklých a kvalitních „královských“ nároků Vratislava – byl vzdělaný, důstojný, urozený a věrný; překážkou ale bylo nástupnické ustanovení Břetislava II. (z roku 1055), že biskupem pražským se má stát Jaromír. Za tímto testamentem stáli předáci, kteří jej podpořili svými přísahami (to se týkalo nejen Jaromíra, ale i moravských Přemyslovců).

Vzhledem k tomu, co se dále odehrávalo, je třeba interpretovat problém Jaromíra jako jeden z příkladů základní otázky české politické kultury. Stály zde proti sobě dvě koncepce: *Vratislavova*, která usilovala o prosazení silné panovnické moci „královského typu“, a *tradiční*, zvykového práva, reprezentovaná velmoži a komunitou svatého Václava, odvolávající se v případě dalších příslušníků dynastie na odkaz Břetislava, který potvrdili svou přísahou⁴⁷.

Jaromír sám o sobě nebyl vhodným kandidátem na biskupství, to ukazuje Kosmas – přes formální loajalitu – na řadě detailních a působivých příkladů. Klíčové ale bylo, že jeho dosazení do úřadu bylo věcí nejen cti, ale také politické moci elity. Nepochybně tento rozpor se objevoval již před rokem 1068, přičemž kníže Vratislav vždy postupoval diplomaticky, aby nebyl tím, kdo konvence ruší. Proto také inscenoval vojenské tažení k polské hranici, aby mohl prosadit svého kandidáta na biskupa se souhlasem bojovníků. I fiktivní cíl vojenské výpravy ale dokládá, že vztahy s Polskem již nebyly srdečné.

⁴⁶ Cosmae Pragensis *Chronica Boemorum*, lib. 2, cap. 40, s. 143–145.

⁴⁷ Celkově k vývoji jeho politiky V. Vaníček, *Vratislav II. (I.)*, Praha 2004.

Zajímavý byl postoj mladších Vratislavových bratrů Konráda a Oty. Ti vlastně vděčili právě Vratislavovi za to, že se mohli vrátit do údelů na Moravě. Nikdy se také proti němu nepostavili, dodržovali zásadu *fidelity*. Ale pokud by Jaromír ztratil svůj nárok na pražské biskupství, byl by narušen základní princip a mohli by ztratit také oni své úděly, jak se celkem oprávněně obávali. Proto, jak píše Kosmas, drželi všichni tři mladší bratři pospolu (král Vratislav se i jako *lev* obával *tří býčků*)⁴⁸, a *status quo* omezující Vratislava podporovala rovněž aristokracie. Bratři a velmožové tím ovšem nesledovali žádnou slovanskou či polskou politiku, ale mohli se spolehnout na Polsko jako na azylovou zemi.

Moravští Přemyslovci se jako členové charismatické dynastie postavili za naplnění legitimního požadavku, testamentu svého otce Břetislava, když „poslali a povolali svého bratra *Iaromir de Polonia*, odejmuli mu *zona militari*, a on opět přijal *habitum et tonsuram clericalem*“⁴⁹. Z rytíře se tak stal klerik.

Tímto činem se ještě nestal Jaromír biskupem, ale kandidátem. Vratislav musel nyní jít až na samotnou hranu legality své panovnické hodnosti, aby Jaromíra vytlačil. Na vojenském táborovém sněmu u Dobenína byl rozsazen podle hierarchie politické kultury celý český národ, i s moravskými Přemyslovci a snad také s Jaromírem. Vratislav vystoupil v královském stylu a provedl vlastně investituru probošta Lance, ale místo pochvalného souhlasu bojovníků se ozvalo nesouhlasné mručení. Pak vystoupili ti, kteří „mohli hovořit“ jménem veřejnosti, Kojata syn Všeborův, z rodu Hrabišiců, a Smil, syn Boženův, zřejmě z rodu Vršovců. Ti se především odvolali na přísahu otců složenou Břetislavovi, uchopili Přemyslovce Jaromíra, Konráda a Otu za ruce a zahájili exodus z tábora směrem k hradišti Opočno. Vratislav se rázem ocitl v situaci, kterou lze nazvat „jako kůl v plotě“, a snažil se zachránit rychlým pochodem svou moc nad oběma „posvátnými hrady“, Prahou a Vyšehradem.

Vratislav tedy domácí tradici tehdy, ani nikdy později přes veškeré úsilí a dosažení královské koruny neprorazil. Protože se však Kojata a Smil stali symbolem odporu („ač jednali mezi knížaty ve věci pravé a spravedlivé“), museli i po Jaromírově nastolení ze země uprchnout. Šlo asi o mezní případ, kdy jejich přítomnost by stále evokovala Vratislavovo ponížení (což byl také dříve důvod útěku Mstiše, jenž věznil Vratislavovu první manželku). Takové řešení ještě dokázala elita z hlediska osobní cti pochopit. Není jistě sporné domní-

⁴⁸ Cosmae Pragensis *Chronica Boemorum*, lib. 2, cap. 43, s. 149.

⁴⁹ Cosmae Pragensis *Chronica Boemorum*, lib. 2, cap. 22, s. 113–114.

vat se, že Kojata a Smil dorazili do Polska. Tím se však opět v Polsku formuje politická emigrace, která má určité eticky programové rysy. Tito velmožové nebyli, jinak řečeno, ani zločinci na útěku, ani nájemní bojovníci, nýbrž osobnostmi usilujícími o satisfakci (a tím vlastně o zlepšení právního řádu).

Jen krátce můžeme konstatovat, že Jaromír po nabytí biskupské funkce usiloval o další rozmach své nezávislé moci na Vratislavovi. Tyto možnosti ale neviděl ve spojení s Boleslavem II. Smělým, nýbrž naopak v prosazování spojení své biskupské hodnosti s Říší na základě udělené investitury od římsko-německého krále⁵⁰. Kronikáři Kosmovi se tato politika vůbec nezamlouvala, spatřoval v ní narušení tradiční jednoty české země.

Vzájemnost mezi Čechami a Polskem byla zjevně taková, že se šířily bez potíží informace i pomluvy do posledních detailů. To se týkalo především panovníků. Negativní vymezování vyvrcholilo útokem Boleslava II. Smělého na Hradec (nad Moravicí), nejspíš až v roce 1070. V následujícím roce povolal římsko-německý král Jindřich IV. oba slovanské vládce na setkání do Míšní. Zde jim vyčínil a požadoval klid zbraní, jinak sliboval sám zaútočit na rušitele míru. Jak napsal kronikář Lampert, mezi Boleslavem a Vratislavem tehdy již převládal „nesnesitelný odpor“⁵¹.

Situace se změnila po pádu Boleslava II., již jako krále. Pozice jeho nástupce a mladšího bratra Vladislava Heřmana byla zprvu velmi slabá, patrně i z důvodů jeho zdravotního stavu. Ponecháme stranou starou diskusi, zda neměl Vratislav náhodou prsty v politické krizi v Krakově, jeho vliv však nepochybně vzrostl. Vratislavovi přišla jistě tato situace vhod, ale zjevnou prioritou jeho politiky zůstávala politická aréna Říše, kde podporoval krále Jindřicha IV. jako jeho vojenský spojenec proti Sasům. Její další pokračování od roku 1080 spojil Vratislav s plánem docílení královské koruny.

Vztahy s Polskem byly nově uspořádány na principu sňatkové politiky. Dcera Vratislava II. a jeho druhé ženy Adléty Uherské Jitka (*Iuditha*)⁵²

---

⁵⁰ P. Hilsch, *Familiensinn und Politik bei den Přemysliden. Jaromir-Gebhard, Bischof von Prag und Kanzler des Königs*, [in:] *Papsttum, Kirche und Recht im Mittelalter*, hg. K. Fuhrmann, Tübingen 1991, s. 215–231; D. Kalhous, *Jaromír-Gebhard, pražský biskup a říšský kancléř (1038–1090). Několik poznámek k jeho životu*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 9 (2003), s. 27–45; D. Suchánek, *Ohlasy a vlivy bojů o investituru v českém prostředí. Biskup Jaromír a problém biskupské a panovnické legitimacy na konci 11. století*, [in:] *Kościół w monarchiach Przemysławów i Piastów*, red. J. Dobosz, Poznań 2009, s. 169–179.

⁵¹ [...] *infestissima dissensio*; Lamberti Hersfeldensis annales, MGH SS V, 1844, s. 187.

⁵² *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, lib. 2, cap. 36, s. 133; jméno je počeštěno.

byla provdána za Vladislava Heřmana, který patrně žil v dynasticky nerovném manželství (v němž měl syna Zbyhněva)⁵³. Nový sňatek můžeme vnímat tak, že byl namířen proti nárokům ještě nedospělého Boleslavova syna Měška, jehož se ujal uherský král Ladislav. Jitka vyvedla Vladislava z mezinárodní a prestižní inferiority. Je pravděpodobné, že Polsko se zavázalo opět dodávat do Čech starší tribut, ale Čechové pomáhali Vladislavovi v bojích s Pomořany.

Při dvoru Vladislava a Jitky v Plocku či v Hnězdně se nadále nacházela česká kolonie. Jak zmínil Kosmas, rytíř Beneda tehdy vstoupil do služeb Jitky, ačkoli byl v rozporu s jejím otcem Vratislavem. Možná že podobně tomu bylo i s dalšími českými emigranty. Kosmas věděl, že kaplan královny se jmenuje Petr, a patrně ho znal z okruhu pražského duchovenstva.

Vratislav vystupoval vůči Polsku hegemoniálním a patriarchálním způsobem, měl zjevně zájem na sblížení obou monarchií a nepochybně si přál mít vnuka, který by v Polsku panoval. To byly podle mého názoru okolnosti, proč se nechal prohlásit v roce 1085 v Mohuči a pak v Praze (asi v témže roce) za krále *tam Boemie quam Polonie*⁵⁴. Pochopitelně, v Říši byl Vratislav respektován jako důstojný vládce a jako smluvní (nikoli vazalský) spojenec císaře Jindřicha IV. Polský titul se jeví jako *prestižní*, ale nelze vyloučit, že rovněž v Polsku sledoval Vratislav některé dlouhodobé cíle.

Je myslím příznačné, že čtveřice proslulých iluminovaných kodexů, evangelistářů, z nichž jeden je právem označován za „korunovační“, které byly vytvořeny zřejmě v Řezně, možná s objednávkou přes Břevnov, vznikla jako unikátní velkorysý donační čin Vratislava vůči předním kostelům v Čechách a v Polsku (kapitula sv. Víta v Praze, kapitula sv. Petra na Vyšehradě, metropolitní kapitula v Hnězdně a katedrální v Plocku)⁵⁵. Byla to ojedinělá akce, která zanechala stopy. Naznačuje zároveň mobilitu mezi kleriky obou zemí.

Zdá se také, že Vratislav usiloval o to, aby mu Jitka dala „polského“ vnuka. To bylo pochopitelně i v zájmu Vladislava Heřmana. Jitka byla podle trochu neomaleně vyjádřeného výroku Kosmy neplodná a snažila se dále umrtvovat. Pak se ale přišlo na jiné řešení, obrátit se o přímluvu ke svatému Jiljí do jižní Francie. Gal sice hovoří důležitě o jisté „konferenci“ biskupů,

⁵³ K. Jasiński, *Rodowód pierwszych Piastów*, Warszawa–Wrocław, s.d., s.163.

⁵⁴ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, lib. 2, cap. 36, s. 135.

⁵⁵ Zásadní rozbor P. Černý, *Kodex vyšehradský, „korunovační charakter“ jeho iluminované výzdoby a některé aspekty „politické teologie“ 11. století*, [in:] *Královský Vyšehrad 2*, 2001, s. 32–56; A. Merhautová, P. Spunar, *Kodex vyšehradský*, Praha 2006.

kteřá to navrhla, ale detailnější je svědectví Kosmovo. Pražský kronikář věděl, že do opatství Saint-Gilles byl vyslán Jitčín kaplan Petr⁵⁶. To znamená, že celá akce byla z Čech sledována, a možná iniciována (v Praze žila kolonie Jihofrancouzů). Jitka sice přivedla na svět syna Boleslava (III.), ale sama záhy zemřela (25.12.1086)⁵⁷.

To znamenalo zásadní přelom ve Vratislavově „královské kampani“. Přemyslovci nemohli zřejmě poskytnout vhodnou náhradu za Jitku, zvláště když se císař Jindřich IV. také musel postarat o svou sestru Juditu, která po rozchodu s králem Šalamounem pobývala zřejmě v oblasti Řezna. Záhy domluvený prestižní sňatek mezi ní a Vladislavem Heřmanem mohl Vratislav stěží blokovat. Polsko zůstávalo spojencem, ale mohlo nyní navázat bezprostřední styky s říšskou elitou.

Do Polska se spolu s Juditou Sálskou vypravil, jako obvykle, menší dvůr, který ovlivňoval polskou elitu. Jak víme, mladý klerik Ota, budoucí misionář a biskup bamberský, učil polské vznešené chlapce latinu, a stal se znalcem slovanských poměrů. Později byl respektován také v Praze. Česká kolonie byla oslabena, jak to dokládá případ rytíře Benedy, který se chtěl vrátit do Čech.

Jak naznačil Janusz Bieniak, všemocný palatin Sieciech začal kalkulovat, že Judyta Sálská dá v tomto novém sňatku život synovi, který by mohl do nástupnického rébusu promluvit (měli nakonec jen dcery). Po podezřelé smrti Měškově (1089) a odeslání Zbyhňeva do Saska se srážely mraky i nad Boleslavem. Zdá se však, že česká veřejnost osudy Boleslava pozorně a se sympatiemi sledovala.

Na sklonku vlády Vratislava II. došlo k revoltě jeho syna Břetislava (II.) a „mladších bojovníků“. Konflikt byl vyprovokován Břetislavem, který podrážděně reagoval na přezíravý postoj jednoho z Vratislavových rádců (jeho hlavní „stvůry“ Zderada). Ačkoli se objevuje tendence označit za skutečného původce konfliktu Vratislava, který měl údajně připravovat cestu k vládě svým synům z druhého manželství, tehdejší vojenská aktivita na Moravě směřovala k vyhnání místních rodin olomouckých a brněnských Přemyslovců, a tím se jen upevňoval nástupnický nárok Břetislava⁵⁸.

Vratislav se v důsledku synova odboje vrátil k systému seniorátu a designoval svého bratra Konráda Brněnského za nástupce. To bylo mimochod-

⁵⁶ Cosmae Pragensis *Chronica Boemorum*, lib. 2, cap. 36, s. 134.

⁵⁷ V. Novotný, *České dějiny I/2*, s. 278.

⁵⁸ V. Vaníček, *Vratislav II. (I.)*, s. 217 n.

dem v době, kdy se také dotvářely politické názory kronikáře Kosmy (tehdy jáhna). Břetislav v podstatě v dohodě s otcem „zmizel“ ze země, aby momentálně nepřekážel. Pro nás je podstatné, že odešel do Uher, kam ho doprovázeli jednak „mladí bojovníci“, jednal několik velmožů. Byla to podobná situace, jako za Vratislavova mládí (když se uchýlil ke králi Ondřejovi I.). Je zajímavé zachytit, jak byl řešen tento emigrační exodus. Mladí bojovníci obdrželi jeden hrad či kastelánii, kde byli dobře zásobováni a věnovali se lovu. Pretendent trůnu pak pobýval s urozenými velmoži na královském dvoře⁵⁹. Je pravděpodobné, že stejným způsobem byl organizován i pobyt českých emigrantů v Polsku. Mezi Vršovci⁶⁰ pobývajících v Uhrách není uveden Smil či jeho potomci, který uprchl do Polska.

Třetí etapa výrazných českých pobytů a emigrace v Polsku spadá do období po smrti krále Vratislava I., kdy problémy s generační výměnou a revize změněných mocenských poměrů nutně zasáhly i další státy středovýchodní Evropy. Bouřlivá léta narůstala až k době kolem roku 1110, od kdy dochází k postupnému vyrovnávání. Podmínky k vládě byly asi nejobtížnější v českém státě, kde se prosazovalo sedm dospělých Přemyslovců; ale problémy přinášela i koexistence dvou bratrů v Polsku (Zbyhněv, Boleslav), Uhrách (Kolo-man, Almoš), a rovněž závěr éry vlády dynastie sálské (Jindřich IV. a Jindřich V., odpor Lothara).

Panování v Čechách se neobešlo bez emigrace, stejně jako dříve. Je proto nesprávné sledovat představu, že emigrace byla něčím *nenormálním* vzhledem k obvyklému průběhu vlády. Žádný český panovník nevládl od roku 1055 bez doložené opozice a emigrace, i když byly zároveň dodržovány elitou, a to také spíše uniká pozornost, státní „povinnosti“ či přísahy věrnosti.

Problémy začaly opět s Vršovci. Vratislavův syn Břetislav II., který zahájil svou vládu válkou proti Polsku, protože přestalo vyplácet tribut, se o ně zprvu opíral. Velmož Božej z tohoto rodu byl jeho pobočníkem či zástupcem při vedení vojska. Po prvních úspěších však Břetislav nečekaně rozhodl, že přední velmože Božeje a Mutinu zbaví moci a vykáže ze země.

Důvodem hněvu knížete měla být zpupnost a pýcha Vršovců v jednání s Břetislavem, o jehož citlivosti ovšem již víme, kníže ale zdůraznil, že se jako uvědomělý křesťan chce obejít bez fyzického mrzačení. Žádné vypalování očí

⁵⁹ Cosmae Pragensis *Chronica Boemorum*, lib. 2, cap. 48, s. 155.

⁶⁰ P. Kopal, *Neznámý známý rod. Pokus o genealogii Vršovců*, Sborník archivních prací 51 (2001), s. 3–84.

či jiné mrzačení typické pro následující události se tedy ještě nekonaly. Kníže nechal oba Vršovce naložit na loď a odvést do Míšeňska, a jejich majetek nechal zabrat. Jak zmiňuje Kosmas, *byli milostivě přijati od polského knížete*⁶¹.

V prosinci 1100 byl však Břetislav II. přepaden a těžce raněn při návratu z lovu před svým dvorcem ve Zbečně (20. 12.)⁶², kde 22. prosince zemřel. Ihned byl poslán posel (*od biskupa a předáků*) na Moravu pro dalšího Vratislavova syna v pořadí, Bořivoje (II.), který byl již nedlouho předtím uznán českou šlechtou a císařem za následníka díky úsilí samotného Břetislava, který tím vyloučil nástupnictví podle zásady seniorátu, tedy brněnského Oldřicha (seniorát byl vlastně zúžen na děti Vratislava II., což mělo svou vývojovou logiku)⁶³. Již 25. prosince byl spěchající kníže nastolen za vláde.

Literatura má nyní sklon vyhledávat kriminalistické rébusy. Podle výkladu Josefa Žemličky se dostává do nelichotivého světla Vratislavova třetí manželka, královna-vdova Svatava, která jako Polka nerozuměla českému seniorátu jako nástupnickému právu a snažila se prosazovat všemi způsoby na pražský kamenný stolec pouze své syny. Zosnovala prý proto zavraždění Břetislava, ale také její synové se stávají úskočnými intrikány. Do údajných příprav vražedných atentátů jsou vtahováni emigranti v Polsku, především Vršovci, ale event. také polský kníže Vladislav Heřman (který byl bratrem Svatavy a strýcem Bořivoje)⁶⁴.

I když se jistě emigrace (ale i opozice) často užívá myšlenkami na svržení vlády a v některých vypjatých situacích se atentát připravoval nebo uskutečnil, politický vývoj v Čechách měl do značné míry formalizovaný ráz, zajištěný systémem „voleb“ a *fidelity*. Královna vdova Svatava působí sice dojmem angažované matky, ale pokud jako stařena v roce 1125 žádala na synovi Vladislavovi, aby za svého nástupce designoval svého mladšího bratra Soběslava, nikoli bratrance Otu Černého, s příměrem, že je *košile bližší než kabát*⁶⁵, mělo

⁶¹ Cosmae Pragensis *Chronica Boemorum*, lib. 3, cap. 4, s. 165.

⁶² Ze zálohy ho přepadl a probodl bojovník Lork, který byl na útěku zraněn a zabit; Cosmae Pragensis *Chronica Boemorum*, lib. 3, cap. 13, s. 173; V. Novotný, *České dějiny I/2*, s. 401 n.

⁶³ V. Vaníček, *Soběslav I.*, Praha–Litomyšl 2007 s. 75.

⁶⁴ J. Žemlička, *Poslední lov knížete Břetislava (k událostem ve Zbečně před Vánoce roku 1100)*, [in:] *Ad vitam et honorem*, s. 231–246. Některé zajímavé postřehy K. Benyszkiewicz, *W kręgu Bolesława Szczodrego i Władysława Hermanna*, Wrocław 2010, s. 119–134.

⁶⁵ Tento příměr, mimochodem řečeno, se užívá v češtině dodnes; Cosmae Pragensis *Chronica Boemorum*, lib. 3, cap. 58, s. 235.

to jednak silný dobový důvod (mluvila za *laon univversus Boemie*⁶⁶), a dále to nemůže zakládat důvod obviňovat královnu ze „zločinných úmyslů“. Taková politika by se stěží mohla uskutečňovat bez povšimnutí veřejnosti⁶⁷. Doložené zásahy Svatavy do politiky byly naopak nesený snahou o rozumný kompromis.

Protože cesta poselstva na Moravu a příjezd Bořivoje do Prahy proběhly v dost rekordním čase, usoudil Josef Žemlička, že Bořivoj o přípravě atentátu věděl; čekal prý a *číhal* někde u hranic Moravy ve východních Čechách (snad na *Hrutovských polích*)⁶⁸, neboť prý by si jinak vše mohli předáci rozmyslet a povolat na stolec Oldřicha, který byl nejstarším žijícím Přemyslovcem osmé generace (od christianizace).

Stejně tak prý bylo podezřelé, že Vršovci rychle opustili Polsko a Bořivoj jako nový kníže jim musel vrátit Litoměřice a Žatec, tedy nejbohatší hrady a provincie Čech. Ti tedy měli být spojenci vražedkyně Svatavy a spojníci k jejímu bratrovi, Vladislavu Heřmanovi. I když sám kronikář Kosmas pokládá zavraždění knížete za nejasné, označil podle „řeči lidu“ za původce vraždy Vršovce. To však bylo velmi vágní tvrzení.

Výklad o pletichách Svatavy nabývá na absurdnosti, když Žemlička spekuluje, že Svatava byla také ve spojení s Wiprechtem Grojčským, který byl manželem vlastní sestry Břetislava II., a dále s biskupem Heřmanem, pocházejícího z Nizozemí. Mimochodem, právě za Heřmanovy cesty do Uher obdržel kronikář Kosmas kněžské svěcení (v Ostřihomi dne 11. června 1099)⁶⁹. Samotný Kosmas, za těchto událostí zralý muž, projevuje ve své kronice vůči Břetislavovi velké sympatie.

Je sice zřejmé, že Břetislav usiloval zajistit si podporu mladších bratrů, synů Svatavy, proti ambicím Oldřicha Brněnského, kterého vypudil z Brněnska. Od Bořivoje by ale bylo extrémně úskočné a rafinované, kdyby se snažil ihned po prosazení za nástupce svého protektora zabít; vždyť mu nadto také připravil manželství. Je třeba dodat, že synové Svatavy (Bořivoj, Vladislav, Soběslav) se nevyznačovali agresivitou, nýbrž spíše konsensualitou a trpělivostí. Bořivoj byl nadto silně nábožný a neschopný konfrontačního jednání.

⁶⁶ Cosmae Pragensis *Chronica Boemorum*, lib. 3, cap. 58, s. 234.

⁶⁷ Leda že bychom v rámci konspiračních teorií označili Kosmu, který jako činitel pražské kapituly jistě dobře znal pozadí vztahů mezi Přemyslovci, za dalšího účastníka spiknutí organizovaného Svatavou; jak ovšem víme, jeho kronika byla dost nezávislým dílem.

⁶⁸ J. Žemlička, *Poslední lov*, s. 245.

⁶⁹ Cosmae Pragensis *Chronica Boemorum*, lib. 3, cap. 9, s. 169; V. Novotný, *České dějiny* I/2, 1913, s. 393.

Ani Vršovci nebyli nijak extrémně ohroženi, mohli doufat, že časem obdrží milost (a část příslušníků rodu pobývala doma, např. Nemoj). Nepřesvědčivá by byla také motivace u polského knížete Vladislava Heřmana. Břetislav I. sice prosadil své nároky na tradiční tribut a uzavřel (jako Arpádovec po matce) přátelství s uherským králem Kolomanem, ale vztahy Čech s Polskem se evidentně zlepšovaly (řešení postavení prince Boleslava) a úkladné vraždy sousedních vládců nemáme ve středovýchodní Evropě vůbec doložené.

Podezření z atentátu by se proto nejspíš hodilo na vypuzeného brněnského knížete Oldřicha, který si dělal později přehnané iluze, že má v Praze silné stoupence (ale nějaké tam mít musel). Oldřich však měl první zájem obnovit svou vládu na jižní Moravě, z níž ho později již nikdo nedokázal vystrnadit. S výjimkou Brněnska nebyla tedy situace nějak vyostřená (jako později, při zavraždění knížete Svatopluka v roce 1109).

Vraždy jsou však emociálně drastické činy, které nemusí mít racionální či politické vysvětlení. Břetislav něco o hrozícím nebezpečí tušil, nelíbili se mu tváře některých lidí v jeho družině (podobně tomu bylo při odhalení spiknutí na Soběslava I. v roce 1130) a snad nikoli náhodou se obrátil s dotazem na Kukatu, „bijce“ ve službách svého otce, zda se něco nechystá. Přesto si věřil a šel do hvozdu podle formulace v kronice snad dokonce pěšky a sám.

Zpráva pro Bořivoje, aby se dostavil k umírajícímu a případně převzal vládu, byla jistě vyslána ze Zbečna krátce po atentátu. Cesta do Brna přes Chrudim byla hlavní a dobře známou komunikací, mohlo se po ní nejspíš cestovat spolehlivě a tedy relativně rychle⁷⁰. Bořivoj *přispěchal*, píše Kosmas, a bylo to zjevně možné; ale i kdyby se opozdil třeba o den, stěží by to na jeho politické pozici mohlo co změnit. Bořivoj však zřejmě nevěděl, kde se vlastně nachází jeho potenciální konkurent, bývalý brněnský kníže Oldřich.

Vršovci Božej a Mutina opustili Polsko, jakmile se k nim donesla zpráva. Návrat do správních hradů měl charakter *restituče*. Jak uvádí Kosmas, Boři-

---

⁷⁰ Je obtížné odhadovat vzdálenosti podle tehdejších cest. Ze Zbečna do Starého Brna přes Prahu, Sadskou, Oldříš, Chrudim, Vraclav, Litomyšl a Blansko to mohlo být cc 280 km. Kurýrní „služba“ patřila k středověkým povinnostem a za příznivého počasí mohly být zprávy doručeny i během noci. Bořivoj měl z Brna o něco kratší trasu (250 km? – po dálnici to je dnes 202 km). V. Novotný oprávněně usuzuje, že Bořivoj opustil jižní Moravu natolik chvatně, že nezajistil potřebným způsobem její správu (nevyslal např. bojovníky k ochraně hranic), takže se stala záhy kořistí Oldřicha. Názoru, že by Bořivoj spiklenecky „číhal“ někde v Čechách, odporuje samotná Kosmova stylizace (posel byl vyslán na Moravu, a tam zjevně také zpráva Bořivoje dostihla, jinak by kronikář asi volil jiná slova).

voj jim nedůvěřoval, ale nemohl se bez nich obejít. To však nebyla „odměna“ spiklencům. Byli prý větví, na které seděl, vzpomíná Kosmas⁷¹, a kterou si později pod sebou sám podřízl, když se nechal ovlivnit tendenčními pomluvami, které proti jeho vládě začal šířit olomoucký kníže Svatopluk.

Bořivoj nebyl schopen zvládat náročnou agendu panovníka. Nejdříve ztratil poslušnost Brněnska, záhy však také Olomoucka. To vyvolalo krizi dosavadních forem politické kultury a umožnilo nástup diktatury knížete Svatopluka i s jeho programem proskripcí, který postihl nejbohatší rody. Příčinou problémů však nebylo opomenutí principu seniorátu, jak to prezentoval kronikář Kosmas.

Přítom se ukázalo, že synové královny-vdovy Svatavy netvoří žádný spjenecký (tím méně spiklenecký) blok. Vladislav podrazil zásadním způsobem Bořivoje, když pozval do Čech k vládě olomouckého Svatopluka, který ho pak designoval za svého nástupce. Bořivoj byl vytlačen z Čech a zamířil se svými věrnými a se státním pokladem do Říše, kde hledal podporu u Wiprechta Grojčského (s nímž se přátelil již od mládí, účastnili se tažení na Řím). Je zajímavé, že kronikář Kosmas ještě řadil Grojč do starého *Srbska*⁷².

Dalším zajímavým bodem tehdejší emigrace se nám jeví Bamberg, kde byl biskupem Ota, známý svými styky Polskem. K Otovi se uchýlil pražský biskup Heřman, vzdělaný Nizozemec a přítel Kosmův (ten studoval dříve v Lutychu). Pro tento kruh osobností byla rozhodující intelektuální orientace, politická kultura, a nelegitimní zvrát v Praze se jim nelíbil. Hlavní základnou nové emigrace se opět stalo Polsko. Tam znovu zamířili někteří Vršovci, a dále nejmladší syn Vratislava a Svatavy, *kralevic* Soběslav (tedy princ již narozený „v purpuru“, tj. po roce 1085)⁷³. Také Bořivoj, když se králi Jindřichovi V. nepodařilo Svatopluka z Čech vystrnadit, přešel z Grojče do Polska. Na Boleslavově území se tak vytvořila mobilní „malá Bohemie“ – s panovníkem v exilu, s perspektivním mladým Soběslavem a s nejvyšším šlechtickým českým rodem Vršovců, které reprezentoval velmož Nemoj, který před svým dobrovolným odchodem ze země daroval pět svých vesnic z okolí hory Řípa kapitule na Vyšehradě (ale rovněž k doživotnímu užívání své ženě)⁷⁴.

⁷¹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, lib. 3, cap. 19, s. 184.

⁷² *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, lib. 3, cap. 28, s. 198.

⁷³ V širším výkladovém kontextu V. Vaniček, *Soběslav I.*, s. 90 n.

⁷⁴ CDB V., č. 100, s. 105–106.

Kolem roku 1108 se nadto ve středovýchodní Evropě polarizovala ve vzájemném napjetí politická *emigrace i reprezentace*. Emigranti působící kolem císařského dvora už kdysi vládli (uherský Almoš, český Bořivoj, polský Zbyhněv); z nich však již odpadl Bořivoj, protože uzurpátor Svatopluk si upevnil své postavení obvyklým způsobem: německý vládce Čechy potřeboval (tentokrát proti Uhrám).

Když vypukla roku 1008 válka Říše s Uhry, očekával Svatopluk také ohrožení z polské strany. Rozděлил proto své ozbrojené síly. Hlavní vojsko táhlo do Uher k Bratislavě, a koordinovalo svůj postup s Němci. Další dva vojenské oddíly byly položeny za horami, na polské hranici – vojsko Moravanů v oblasti Ratiboře, a vojsko Čechů v oblasti Kladska. Polský kníže formoval své ozbrojené síly na Odře, kde se také soustředilo vojsko českých emigrantů v čele s Přemyslovcem Bořivojem a Vršovcem Nemojem⁷⁵.

Pozoruhodná je přitom detailní Kosmova informace, že Nemoj pozval v předvečer války vůdce českého vojska, svého synovce Mutinu, na tvrz Sviní (ve Slezsku)⁷⁶. Mutina odjel z vojenského tábora pod záminkou lovu a strávil ve Sviní celou noc, jak to alespoň nahlásil Vacek knížeti Svatoplukovi do Uher. Tento kontakt s „nepřítelem“ se stal záminkou k ohromnému pogromu diktátora na starou českou aristokracii.

Podle Svatoplukovy interpretace se Mutina s Nemojem smluvili, že umožní Bořivojovi vpád až do Prahy a nastolí ho opět na *kamenný stolec*. Takové přání zde sice být mohlo, ale Svatoplukova moc byla zatím hrozivá. V každém případě krátce nato došlo k vojenské ofenzívě přes Kladsko do Čech, kterou prezentuje Gal jako skvělou akci Boleslavovu⁷⁷, zatímco Kosmas spatřoval jako jejího vůdce Bořivoje. Možná chtěl Boleslav vojenskou intervencí splnit svůj slib uherskému králi, že zasáhne proti Čechům.

Je zřejmé, že v roce 1108 bylo české vojsko nejdříve v Kladsku vytlačeno z jednoho nedostavěného hradu a pak poraženo v lesní bitvě. Do Čech asi vtáhl jako vůdce Bořivoj. Tento neúspěch přičítal Vacek Mutinovi, který prý nebojoval dostatečně důrazně. Kde ale byl Vacek? Kromě udavačského listu Svatoplukovi stačil ještě poslat k Bořivojovi provokatéra, který ho varoval před blížícím se vojskem Svatopluka. Bořivoj rozhodl o ústupu z Čech.

⁷⁵ V. Novotný, *České dějiny* I/2, s. 450 n.

⁷⁶ [...] in *Poloniam Zvini ad oppidum*; *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, lib. 3, cap. 23, s. 191.

⁷⁷ *Galli Anonymi Cronica*, lib. 2, cap. 46, s. 116.

Nejspíš zde Vacek cíleně připravoval na Vršovce léčku, souhra jeho jednání se Svatoplukem byla totiž dosti nápadná. Král Jindřich V., když dostal Vackovu zprávu, sám vyběhl Svatopluka ke zničení Vršovců. Zároveň deklaroval tažení Boleslava III. proti Čechům jako *casus belli*, důvod k válce s Polskem⁷⁸. Svatopluk sám nic nevyšetřoval a své záměry tajil. Po návratu vojska na shromáždění předáků ve Vraclavi označil Mutinu a jeho příbuzné za „kollektivní zrádce“. Shromáždění se nezmohlo na odpor, ve strachu z dalšího teroru. Kníže vydal příkaz k povraždění nejen všech Vršovců, ale i jejich příbuzných a přátel. Tím Svatoplukův teror vyvrcholil; německé kroniky uvádějí až 3 tisíce povražděných.

Nese snad emigrační tábor v Polsku vinu za takové krveprolití? Spíše lze říci, že díky němu přežili Vršovci a další rody. Ačkoli došlo ke konfiskacím, ve veřejném povědomí zůstávala alternativní varianta, pojetí zásadovější politické kultury. Zásady legitimacy byly sice zatím personifikovány Bořivojem II., ale jeho osobní neschopnost brzdila naděje na trvalý společný úspěch emigrace a opozice. Proto se dostává stále více pozornosti kralevici Soběslavovi, jenž projevoval dobově mimořádné ctnosti, k nimž patřila *abstinence a cudnost*.

Přítomnost české emigrace v Polsku s tak vysokými ambicemi byla jistě důležitou součástí dvorského života. Mimo to v Polsku sílil kult svatého Vojtěcha jako rytíře v boji za křesťanství v Pomořanech. Očekávali bychom, že o emigraci něco uvede také kronika „exula“ z Itálie či Francie, tzv. Galla Anonyma, vznikající v blízkosti dvora, v okruhu kanceláře a biskupství. Ale pouze jeden verš v úvodní básni k třetímu dílu hovoří o *štědré ruce knížete* vůči těm, kdo nejsou Boleslavovými nepřáteli, a v následujícím verši hovoří o uherském králi, který se prý těší díky Boleslavovi míru⁷⁹.

Přes tento apriorní odstup k Čechům⁸⁰ projevoval Gal sympatie k Bořivojovi a pochvalně se zmiňoval o Soběslavovi. Přitom se však česká emigrace jistě podílela na další, pro z hlediska kroniky klíčové události, obraně Polska proti tažení římsko-německého krále Jindřicha V. V roce 1109. V této válce se musel angažovat zejména Soběslav, protože v následujícím roce se těšil zcela mimořádné důvěře Boleslava III.

⁷⁸ Císař ovšem nenařídil vraždění Vršovců; V. Novotný, *České dějiny* I/2, s. 454; Novotný ale poněkud naivně recipuje úskočné počínání Svatoplukovo.

⁷⁹ Galli Anonymi *Cronica*, lib. 3, Epistola, s. 126.

⁸⁰ O poněkud rozporným tendencích kronikáře nejnověji M. Matla-Kozłowska, W. Baran-Kozłowski, *Gall i Kosmas o wydarzeniach końca lat 30. XI wieku w Polsce: wyprawa Brzesławowa w wersji „polskiej” i „czeskiej”*, [in:] *Wielkopolska - Polska - Czechy*, s. 33-46.

Kníže Svatopluk přitáhl v roce 1109 se svým sborem do Slezska se zpožděním, které zpomalilo výpravu. Krátce nato byl zavražděn při návratu ze stanu krále Jindřicha. Kosmas najatého vraha znal, byl to profesionální bojovník, možná bychom řekli v soudobé mluvě ostřelovač, když knížete zabil za šera jedinou ranou oštěpu a ihned se vytratil. Na rozdíl od zabití Břetislava II., o tomto atentátu víme v podstatě vše⁸¹. Tuto vraždu měla na svědomí emigrace, vrah zmizel v táboře Wiprecht st. Grojčského, k němuž zanedlouho zavítal také Bořivoj. Organizátorem atentátu byl zřejmě Vršovec Jan⁸², jemuž později nechal bratr Svatoplukův, Ota Černý, uříznout nos.

Král Jindřich po této události své tažení ukončil, ale vděčil ještě Wiprechtovi za bezpečný odchod z Polska. Výprava totiž skončila rozpadem celé armády, mj. proto, že ji nebylo pro její velikost možné zásobovat potravinami. Je pravděpodobné, že Wiprecht dojednal příměří s Boleslavem, možná i prostřednictvím Bořivoje.

Ani zabití Svatopluka neotevřelo emigraci hladkou cestu do vlasti. V důsledku cíleného teroru za jeho vlády došlo totiž k masivním přesunům vlastnictví jak služebných, tak privátních majetků. Elita ze Svatoplukových časů se obávala, že v případě návratu exilových Přemyslovců bude pokládána za nespolehlivou za podporu uzurpátora a tyрана. To byl jistě i případ již zmiňovaného Vacka, který se stal z neurozených poměrů bohatým velmožem a palatinem v Čechách.

Vojsko si žádalo za panovníka Svatoplukova bratra Otu, který se obratně a bezostyšně podílel na jeho politice. Ten se stal nyní knížetem olomouckým, ačkoli Svatopluk po sobě zanechal syna Václava. Protože však knížecí úděly neměly ráz privátní držby, nemohli se zpravidla nezletilí potomci ujmout vlastnictví. Ještě ve vojenském táboře ve Slezsku prohlásil Jindřich V. na výzvu Vackovu Otu Černého za českého vévodu. Ani tentokrát však mínění hlavy Říše vůbec nezajímalo české předáky. Ambice Oty zvrátil svým vystoupením zejména pražský biskup Heřman; česká šlechta si nepřála další dominanci Moravanů, ale obávala se rovněž návratu emigrace. Ideálním vládcem se pro ni stal Vladislav⁸³.

---

⁸¹ *Annales Pegavienses et Bosovienses*, MGH SS XVI., Hannover 1859, s. 232–257; *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, lib. 3; cap. 27, s. 193–197; *Galli Anonymi Cronica*, lib. 3, cap. 16; s. 142–143.

⁸² Hodnocení knížete Svatopluka V. Vaníček, *Soběslav I.*, s. 104.

⁸³ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, lib. 3; cap. 28, s. 197.

Emigrace ale chtěla úplnou restituci poměrů jako před Svatoplukovým pučem. Řešením měla být intervence vedená z Grojče, aby byl Bořivoj přijatelnější pro Říši. Bořivoj tedy opustil Polsko, přešel opět do Grojče a odtud a spolu se svým synovcem, Wiprechtem-Václavem, vstoupil překvapivě do země a byl přijat v Praze. Bořivoj určil na hlavu Pražského hradu Hrabiše, svého bývalého rádce, podle Kosmy starého intrikána a korupčníka. Bořivoj pokládal svůj návrat za boží dílo, proto se nijak nestaral o zajištění vlády.

Vývoj měl však rychlý spád. Zatímco část emigrantů včetně královny Soběslava ještě pobývala v Polsku (je zřejmé, že emigrace byla rozdělena v Polsku nejméně do tří skupin), doma v Čechách již došlo k rabování a zabírání majetků. Jednalo se o divokou vlnu odvety, kterou Bořivoj svou nezodpovědností jenom povzbudil⁸⁴. To ovšem proti němu popudilo další část veřejnosti, a Vladislava ovšem podpořili s ozbrojenými silami Ota a Vacek.

Vladislav se zatím obrátil na krále Jindřicha a poslal mu darem do Bamberku, kde pobýval, 500 hřiven stříbra. K tomu Kosmas podotýká, že král byl v té době velmi rozhněván na Wiprechta, takže intervenci jeho syna v Čechách nemínil podpořit. Král vyslal do Čech markrabí Děpolta a Berengara, kteří zajistili v zemi příměří a setkání s králem počátkem ledna 1110 v západních Čechách, v biskupském sídle v Rokycanech. Nejednalo se zda však o *lenní* soud, jak to později vnímala Dalimilova kronika, nýbrž spíše o soud *rozhodčí* z hlediska vyššího stupně autority, jak na to všichni přistoupili⁸⁵. Jindřich řešil situaci svým typickým pragmatickým způsobem: vládu ponechal tomu, kdo měl doma převahu, tj. Vladislavovi, zatímco jeho staršího, sice legitimního, ale nespolehlivého Bořivoje nechal odvést na své hrady v Porýní (aniž by jeho právní statut nějak řešil). Jindřich nechal také zatknout Wiprechta-Václava, kterému však později věnoval svou přízeň.

Vladislav po krátké době dovršil převzetí moci tím, že nechal zajmout Otu Černého a obsadil jeho olomoucké knížectví. To ale nebylo gesto nové politiky, ve prospěch svých bratrů (Bořivoje v Německu a Soběslava v Polsku), nýbrž potřeba zajistit si podřízenost Svatoplukova bratra. Ještě předtím se však Vladislav jednorázově vypořádal s opozicí. Kosmas tvrdí, ale dosti mlhavě, že přívrženci Bořivojovi byli *zbaveni zraku a statku*, nebo alespoň oloupeni o své

⁸⁴ V. Vaniček, *Soběslav I.*, s. 106.

⁸⁵ Při líčení „německé“ hrozby poněkud nadsazuje V. Novotný, *České dějiny I/2*, s. 481 n.; V. Vaniček, *Soběslav I.*, s. 110.

majetky. Ostatní, jimž se podařilo uniknout této pohromě, utekli k Soběslavovi, synu krále, do Polska.

Situace v emigraci se tak dále posunula. Bořivoj se definitivně zemožnil jako panovník a byl nadto úplně vyšachován ze hry. Vůdcem emigrace se stal Soběslav. Polsko byla natolik jednoznačně vnímáno jako emigrantské území, že představitel pražské šlechty, jménem Přivitan, byl přímo *vypovězen do Polska do vyhnanství*, když mu předtím byli *uřaty na tržišti jeho vousy*⁸⁶.

Na Vladislavově dvoře se zase objevuje Piastovec Zbyhněv, který předtím (v roce 1109) zklamal očekávání Jindřicha V. Zdá se, že Vladislav hostil také skupinu německých rytířů, možná z Nordgau. Za této konstelace, kdy král Jindřich V. odjížděl do Itálie ke své císařské korunovaci, se rozhodli Boleslav III. a kralevic Soběslav vpadnout do Čech. Emigraci totiž hrozilo typické nebezpečí, že *status quo* již zůstane zachován pro další generaci. Ačkoli Gal má snahu hodnotit tuto válku jako osudový boj s Čechy, nic nenasvědčuje tomu, že by šlo o odvetu za český vpád do Slezska v předchozím roce. Ostatně, mezi Říší a Polskem zjevně nastoupil smír.

Výstižné tedy bude hodnocení Kosmovo, který označuje antickou frází válku *za více než domácí*. S Vladislavem se totiž dostává také znovu ke slovu jeho matka, Piastovna Svatava. To byla příznivá okolnost pro změnu a uvolnění, po předchozí bouři v letech 1108–1109. Jak potvrzují zprávy Kosmy i Gala, chtěl Boleslav dosáhnout shody mezi třemi bratry, syny Svatavy. Zároveň měl zájem zajistit pro Soběslava knížecí úděl. Za touto politikou zřejmě stáli královna-vdova Svatava a pražský biskup Heřman, přítel Oty Bamberského⁸⁷.

Vladislav později jednal velkoryse, když dokonce nechal svého staršího bratra Bořivoje po určitou dobu v Praze panovat (1117–1120), ale loutkovým způsobem a jako ústupek legitimistickým konvencím. V roce 1110 však byla situace jiná, Vladislav musel prokázat „vůli k moci“, zvláště když byl spojen novou dohodou s Jindřichem V.

Polská intervence do Čech v roce 1010 probíhala pozoruhodným způsobem, který zachycují oba kronikáři: bez obvyklého pálení a loupení, typického pro všechny války (až do současnosti). Gal trochu na rozpacích vysvětluje, že si to vyžádal Soběslav, který prý uvěřil s „dětskou prostotou“ *radám zrádců*, že může získat panství bez vítězných bojů⁸⁸.

⁸⁶ Cosmae Pragensis *Chronica Boemorum*, lib. 3, cap. 32, s. 203.

⁸⁷ V. Vaníček, *Soběslav I.*, s. 117.

⁸⁸ Galli Anonymi *Cronica*, lib. 3, cap. 21, s. 147.

Tato charakteristika je velmi důležitým svědectvím. Vedle polských vojenských sil, rozdělených podle provincií a posílených „pohany“ (Prusy? Pomořany?), se zjevně vracela domu emigrace, která usilovala spíše o kompromisní přijetí. Myslím že se při tom projevuje také smysl pro politickou kulturu, nejen u Soběslava, ale také u Boleslava Křivoústého, který patrně přemýšlel o změně své politiky, která dovedla Polsko do izolace. Jak poukázal Przemysław Wiszewski, celá tato – jistě zcela výjimečná – „česká epeopea“ byla zdůvodněna právě smyslem pro spravedlnost (*iustitia*), kterou vlastně konal polský vládce ve prospěch samotných Přemyslovců⁸⁹.

Gallus Anonymus mohl být alespoň uspokojen, že „mírová mise“ se nakonec zvrhla a došlo na obvyklou válku. K tomu došlo zejména proto, že se Soběslavovi nepodařilo získat na svou stranu některé hrady, především Hradec (Králové), který by byl velkou základnou. I když mladí polští bojovníci chtěli dojít až do Prahy, hrozilo nebezpečí, že i velké vojsko bude v Čechách obklíčeno. Proto se rozhodl Boleslav k ústupu. Vladislav se snažil vynutit si bitvu, aby se patřičně vyznamenal, aniž by však sám válečnictví rozuměl. To se projevilo v bitvě u Trutiny, kde zvítězil Boleslav díky taktickému rozmístění lučištníků. Útok českých a německých pancéřníků byl proto odražen, Vladislav i Zbyhněv utrpěli porážku, ale zkušený Boleslav volil další opatrný ústup. Emigranti tedy stáli v bitvě u Trutiny na obou stranách. Kosmas charakterizoval bitvu jako *nešťastné vítězství Soběslava s Poláky*. Podle Gala nastal *soudný den nad Čechy*, ve skutečnosti se však jednalo o střetnutí piastovských a přemyslovců bratrů, a jejich emigračních táborů⁹⁰.

V lepší pozici byl ovšem Boleslav III., který vládu v Polsku držel tvrdou rukou. Polská emigrace neměla naději na obnovení svých držav v oblasti Velkopolska a Mazovska. Naproti tomu Soběslav nespádal v minulosti se svým bratrem žádné krvavé boje a oba nebyli přímo angažováni v záležitostech Vršovců. To byly okolnosti, které přispěly k mírové dohodě, kterou asi prostředkovala Svatava. V následujícím roce byl povolán Soběslav do Čech a obdržel žatecký úděl v severozápadních Čechách, v podstatě bývalou kastelánii rodu Vršovců. Analogicky došlo k usmíření se Zbyhněvem, jenž dostal úděl v Polsku⁹¹. O prostřednictví Prahy ovšem Gal nemluví.

⁸⁹ P. Wiszewski, *Domus Bolezlai*, s. 328–331.

⁹⁰ V. Vaníček, *Soběslav I.*, s. 114–116.

⁹¹ Z. Dalewski, *Rytuał i polityka: opowieść Galla Anonima o konflikcie Bolesława Krzywoustego ze Zbigniewem*, Warszawa 2005.

Mírové řešení z roku 1111 mělo však i svůj kontroverzní epilog. Mocenský zápas předchozí etapy se nedal jen tak zastavit. Soběslav, Zbyhněv, ale také Almoš dostali závislé úděly a jejich osud se ocitl v rukou vítězů. Zbyhněv a Almoš již neunikli tragickému osudu své celoživotní sázky, Soběslav si však otevřel lepší budoucnost další emigrací. Při tom ale musel uniknout stejnému osudu.

V Čechách totiž zůstával hlavním rádcem palatin Vacek, který připravoval rehabilitaci knížete Oty, vězněného stále na Křivoklátě. Soběslav byl na překážku. Bystrý a činorodý Soběslav z obavy, aby těž nepřišel o zrak, vylákal v roce 1113 ve smělé akci Vacka z paláce a na cestě mezi Hradem a Vyšehradem ho dal zavraždit. Pak ovšem rychle opustil Čechy a volil další odchod do emigrace. Zprvu byl úkladně zadržen na hradě Doníně jako odpůrce císaře. Jeho průvodci se rozprchli, někteří odjeli do Polska, jiní do Čech, nakonec se Soběslavovi podařilo s pomocí jednoho kněze spustit se na laně z hradu. Soběslav se vrátil do Polska ke svému bratranci. Koncem roku 1113 propustil Vladislav svého bratrance Otu a přenechal mu polovinu Moravy, knížectví olomoucké⁹².

Jak víme, Soběslav s polskými bojovníky se v roce 1113 pokusil ovládnout hrad Kladsko, ale hrad vyhořel a nebyl proto použitelný. V lednu 1115 byl obnoven politický dialog, za změněných okolností: Boleslav III. se již nemusel obávat Zbyhněva a Vladislav měl zájem o získání polského spojence, jenž byl přece také jeho bratrancem (sestřencem).

Iniciativa byla na straně Boleslava, který se přimlouval za nový úděl pro Soběslava. Zároveň se však asi obracel na Vladislava k jednání o svém novém manželství, po smrti Rurikovny Zbyslavy. Postavení českého knížete bylo v Říši poměrně vysoké, na svatbě císaře s Matyldou Anglickou vystupoval na úrovni říšského vévody s titulem arcičíšníka. Vladislav vyjednal pro Boleslava sestru své manželky, z rodu hrabat z Bergu ve Švábsku⁹³.

Soběslav v rámci nových dohod získal nejdříve Hradecko a během roku 1115 místo něho Brněnsko, po smrti Přemyslovce Oldřicha (který se udržel v Brněnskou pod dominancí olomouckých bratranců). V červenci 1115 se sjeli u řeky Nisy s polským knížetem Boleslavem III. tři Přemyslovci – český kníže Vladislav I., jeho bratr kníže brněnský Soběslav a jejich bratranec kníže olomoucký Ota Černý.

⁹² Cosmae Pragensis *Chronica Boemorum*, lib. 3, cap. 38, s. 211–212.

⁹³ V. Novotný, *České dějiny I/2*, s. 497.

Emigrace se tedy mohla vracet, ale opozice v Čechách asi úplně spokojená nebyla. Celý předchozí zápas mezi linií Bořivoje II. a Svatopluka se nyní transformoval do sporu o nástupnictví po Vladislavovi. Zdá se, veřejnost v Čechách si Otu nepřála a vyhovoval ji politická kultura a *image* Soběslava. Mladší bratr panovníka měl větší nároky na otcovský stolec a podporovalo ho také Svatava. Kronikář Kosmas měl osobní pozitivní vztah k oběma rivalům, ale pokládal za správné, aby Ota zůstal na Moravě. Naproti tomu nejvyšší elita českých úředníků byla spojena velmi úzce s Vladislavem a Soběslava se obávala.

Také pozice Svatavy byla oslabena, když se stal novým pražským biskupem Menhard, doma málo známý klerik, blízký klášteru ve Zwiefaltenu, který později (v roce 1130) připravil atentát na Soběslava I. Ještě podstatnější byla solidarity sester z Bergu, které usilovaly o to, aby nástupcem Vladislava se stal Ota (manžel Sofie z Bergu).

Asi pod vlivem nástupnického problému se rozhodl Vladislav v roce 1123 vypudit svého bratra z Moravy a prohlásil Otu za svého nástupce. Nešlo tedy o Brno, nýbrž o Prahu, a tak tomu rozuměli i všichni sousedé. To byl ale tvrdý krok proti politické kultuře, o níž se vlastně stále ve střední Evropě diskutovalo. Soběslav našel nejdříve podporu v Uhrách, kde zanechal svou manželku, Arpádovnu Adlétu, dceru vévody Almoše. Potom se vydal do Říše, kde sice také pokládali Vladislavův postup za skandální, jak to ukazuje vystoupení vévody Lothara při obviňování císaře, ale byla to vlastně věc Čechů.

Soběslav⁹⁴ mířil na tradiční emigrantskou trasu, do Grojče a do Polska. Ale Boleslav III. byl již vůči němu zdrženlivější, protože sám měl za manželku třetí princeznu z Bergu, Salomeu⁹⁵. Další problém se pro Soběslava rýsoval v Říši, kde probíhal politický zápas mezi Jindřichem III. a Lotharem. Wiprecht z Grojče se synem Jindřichem obdrželi od císaře markrabství míšenské, ale mohli v zápase obstát jen s českou podporou. I když páni z Grojče sympatizovali se Soběslavem, přijali pomoc Vladislava a Oty Černého proti vévodovi Lotharovi.

Zdálo se tedy, že Soběslav zůstane definitivně bludným exulantem, ačkoli se těšil doma rostoucí popularitě. Jeho poselství Boleslavovi III. bylo přepadeno loupežníky na cestě do Slezska. Ale když se zdravotní stav Vladislava

⁹⁴ Celkový výklad, umožněný Kosmovou kronikou, V. Vaníček, *Soběslav I.*, s. 156–164.

⁹⁵ Sz. Wiczorek, *Zwiefalten a Polska w pierwszej połowie XII w.*, *Kwart. Hist.* 103 (1996), s. 23–55.

I. výrazně zhoršil (jak to ilustruje také jeho mince), povolali někteří velmožové Soběslava do Čech. Soběslav opět postupoval s taktikou, kterou známe z roku 1110 – nevedl žádný boj a nesváděl vítězné bitvy, nýbrž se zkušeností emigranta jezdil po lesích a po vsích, *nečině nikomu násilí*, a usiloval o dohodu s bratrem⁹⁶.

K designaci Soběslava za následníka trůnu nakonec přemluvili Vladislava jeho matka Svatava a biskup Ota Bamberský, který se právě vracel z misie v Pomořanech a ze setkání s Boleslavem III. v Hnězdně. Na pražský *kamenný stolec* byl dosazen Soběslav I., emigrant, kterého podle Kosmy *všichni Čechové milovali*. Reprezentace, emigrace a opozice se opět proměňují, tentokrát do definitivní konstelace. Lze říci, že k těmto proměnám a politické zkušenosti by nedošlo nebýt role Polska jako azylové země a v zásadě pozitivních postojů Boleslava III. Křivoústého k českým Přemyslovcům.

Můžeme ještě dodat, že Ota Černý odešel se svou družinou do emigrace v Říši a byl přijat jako spojenec králem Lotharem III. Když však vstoupil v roce 1126 do země jako vůdce předvoje saského vojska, byl poražen a zabit, spolu se svými druhy. To, že se Soběslav postavil římsko-německému králi na odpor, nám může připomínat sebevědomí Boleslava III. vůči Jindřichovi V. Z roku 1109 a lze to možná pokládat za Soběslavovu polskou zkušenost. Jinak však Soběslav následoval politické tradice konsensu s Říší (Soběslav bránil „práva Čechů“ proti hrozbě *jha*, Boleslav III. zase dle Gala „starodávnou svobodu Polska“)⁹⁷ a uzavřel s Lotharem tradiční smír (udělení léna), který posunul význam českého knížectví na přední místo v mezinárodních vztazích (které později zase dohnal Boleslav III. mírem merseburským)⁹⁸.

Ve svém referátu jsem sledoval komparativním způsobem vývoj české emigrace a českých pobytů v Polsku v letech 965–1125. České země měly výhodu území blíže položeného k jižním kulturním centrům, což se projeвило aktivním postojem ke křesťanství. Rozvoj jejich neformálních institucí, k nimž bych počítal (v duchu kulturní antropologie) i jazyk a kulturu, probíhal zároveň na polských územích, podobně jako se např. posunovaly kulturní

⁹⁶ Cosmae Pragensis *Chronica Boemorum*, lib. 3, cap. 58, s. 233–237.

⁹⁷ Kosmas formuloval „české stanovisko“ k roku 1039; [...] *solitum legis*, Cosmae Pragensis *Chronica Boemorum*, lib. 2, cap. 8, s. 93–94; [...] *libertatem antiquam Poloniae*, Galli Anonymi *Cronica*, lib. 3, cap. 15, s. 141.

⁹⁸ Z. Dalewski, *Zjazd w Merseburgu w 1135 roku*, [in:] *Ludzie, Kościół, wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej (średniowiecze – wczesna epoka nowożytna)*, Warszawa 2001, s. 429–443.

formy na německém území z Horního Německa do Saska. Společná státnost ale v sousedství Německa nevznikla, *Bohemi* a *Poloni* byli vázáni na vzájemně odlehlá centra, formovali odlišnou mentalitu při zvládnání své existenciální situace, ale zůstávala jistá „transkulturalnost“, která umožňovala vzájemné porozumění a bezprostřední přecházení do exilu. Polsko se přitom jeví být zemí, jejíž elity aktivně přijímají podněty křesťanské a raně rytířské kultury. Při sledování souvislostí emigrace se ukazuje být zřejmé, že v česko-polských vztazích převládaly politické prostředky nad násilnými⁹⁹.

---

⁹⁹ K tématu dále příspěvek V. Vaníček, *Bohemi, infestissimi Polonorum inimici? Literární emoce a politické reality od Galla Anonyma po Jindřicha z Isernie*, v tisku.